

PAPER DETAILS

TITLE: IRKININ ESTETIGI BAGLAMINDA IFT KAHRAMANLI ASK MESNEVILERINDE IRKIN
TIPLER

AUTHORS: Süleyman Yigit, Nilüfer Tan

PAGES: 519-551

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4182397>

ÇİRKİNİN ESTETİĞİ BAĞLAMINDA ÇİFT KAHRAMANLI AŞK MESNEVİLERİNDE ÇİRKİN TİPLER

Süleyman YİĞİT | ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4302-5200> | suleymanyigit16@hotmail.com

Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Muğla-Türkiye / Dr., Muğla Sıtkı Koçman University, Institute of Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Muğla-Türkiye ROR ID: <https://ror.org/05n2cz>

Nilüfer TANÇ | ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3988-8783> | ntanc@mu.edu.tr

Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Muğla-Türkiye / Assoc. Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman University, Faculty of Letters, Department of Turkish Language and Literature, Muğla-Türkiye ROR ID: <https://ror.org/05n2cz>

Atıf Bilgisi/Citation: Yiğit, Süleyman ve Nilüfer Tanç. “Çirkinin Estetiği Bağlamında Çift Kahramanlı Aşk Mesnevilerinde Çirkin Tipler”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 33 (Aralık 2024), 519-551, <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1541672/> Yiğit, Süleyman ve Nilüfer Tanç. “Ugly Types in Love Mesnevis with Double Protagonists in the Context of the Aesthetics of Ugly”. *The Journal of Ottoman Literature Studies*, 33 (December 2024), 519-551, <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1541672>

Geliş Tarihi/Date of Submission: 01.09.2024

Kabul Tarihi/Date of Acceptance: 16.10.2024

Yayın Tarihi/Date of Publication: 30.12.2024

Değerlendirme/Peer-Review: İki Dış Hakem-Çift Taraflı Körleme/Double anonymized-Two External

Araştırma Makalesi/Research Article

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Yazar Katkıları/Author Contributions: Araştırmanın Tasarımı (CRediT 1) Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50); Veri Toplanması (CRediT 2) Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50) Araştırma - Veri Analizi- Doğrulama (CRediT 3-4-6-11); Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50); Makalenin Yazımı (CRediT 12-13) Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50); Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi (CRediT 14) Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50) / Conceptualization (CRediT 1) Author-1 (%50) - Author-2 (%50); Data Curation (CRediT 2) Author-1 (%50) - Author-2 (%50); Investigation -Analysis -Validation (CRediT 3-4-6-11) Author-1 (%50) -Author-2 (%50); Writing (CRediT 12-13) Author-1 (%50) - Author-2 (%50); Writing – Review & Editing (CRediT 14) Author-1 (%50) - Author-2 (%50)

Benzerlik Taraması/Plagiarism Checks: Yapıldı – Turnitin

Etik Bildirim/Complaints: divanedebyatidergisi@gmail.com

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir/The author(s) has no conflict of interest to declare

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır/The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanmaktadır /Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

ISSN: 1308-6553

e-ISSN: 2792-0836

Bu makale, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından 19/089/03/5 kod numaralı “Klasik Türk Edebiyatında Çirkinin Estetiği” başlıklı Doç. Dr. Nilüfer Tanç danışmanlığında hazırlanan doktora tez projesi ile desteklenmiştir.

ÖZET

Günümüz dünyasında iletişim araçlarının etkisinin artması edebî eserlerin daha geniş bir çevre tarafından tanınmasına ve bilinmesine imkân sağlamıştır. Bu tanışıklık farklı toplulukların ürettikleri sözlü ve yazılı metinler arasındaki benzerliklerin ve ortaklıkların da görünür olmasını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Stith Thompson'ın Motif-Index of Folk-Literature, Antti Aarne ve Stith Thompson'ın The Types of The Folktale ve Wolfram Eberhart ve Pertev Naili Boratav'ın Typen Türkischer Volksmarchen adlı çalışmaları dünya edebiyatının farklı tip ve motiflerini karşılaştırma imkânı sunma yolunda önemli çalışmalardır. Klasik Türk edebiyatı üzerine yürütülen sınırlı sayıda tip ve motif çalışmasında ise genellikle divanlar odağa alınmış ve çoğunlukla "sevgili, âşık, rakip, rind, zahid ve derviş" tipleri araştırılmıştır. Klasik Türk edebiyatının temel tip ve motiflerinin belirlenmesi ve bunların mukayeseli edebiyat araştırmalarında görünür olması, gün geçtikçe önem kazanan "dijital sosyal bilimler" alanında "büyük veri"ye dâhil edilebilmesi için anlatma esasına bağlı metinlerinden olan mesnevilerin incelenmesine ihtiyaç vardır. Bu incelemenin sevgili, âşık gibi farklı şekil ve türlerdeki edebî eserlerde daha önce çokça araştırılan olumlu bir tipe değil de olumsuz özellikleriyle kurguda yer alan karşıt kahramanlara odaklanması, geleneksel anlatıların karşıt/diğer/öteki olanı nasıl konumlandığını gösterecek; güzel, hoş, yüce yanında çirkin, ürkütücü, bayağı gibi estetik değerlerin de ortaya konularak klasik Türk edebiyatı estetiğinin bütüncül bir bakış açısıyla kavranmasını sağlayacaktır.

Bu çalışmada verilerinin toplanması için 96 çift kahramanlı aşk mesnevisine ulaşılarak taranmış, 61'inde çirkin tipi kapsamında değerlendirilebilecek olumsuz/karşıt kahraman tespit edilmiştir. Bu olumsuz kahramanlar anlatıdaki rol ve işlevleri açısından tasnif edildiğinde 11 farklı tipe ulaşılmış, bu tiplerin dış görünüş ve karakter özellikleri ayrıntılı bir biçimde ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çirkinin estetiği, çift kahramanlı aşk mesnevileri, karşıt kahraman, çirkin tipi, estetik değer.

UGLY TYPES IN LOVE MESNEVIS WITH DOUBLE PROTAGONISTS IN THE CONTEXT OF THE AESTHETICS OF UGLY

ABSTRACT

The increasing influence of communication tools in today's world has enabled literary works to be recognized and known by a wider circle. This acquaintance made the similarities and commonalities between the oral and written texts produced by different communities become visible. Stith Thompson's Motif Index of Folk Literature, Antti Aarne and Stith Thompson's The Types of The Folktale, and Wolfram Eberhart and Pertev Naili Boratav's Typen Türkischer Volksmarchen are important studies that offer the opportunity to compare different types and motifs of world literature. In the limited number of type and motif studies conducted on classical Turkish literature, divans were generally focused on and mostly the types of "lover, loved, rival, rind, ascetic and dervish" were investigated. There is a need to examine mesnevis, which are texts based on narrative, in order to determine the basic types and motifs of classical Turkish literature, to make them visible in comparative literature research, and to include them in "big data" in the field of "digital social sciences", which is gaining importance day by day. The fact that this review focuses on antagonists in fiction with their negative characteristics, rather than a positive type that has been widely researched before, will show how traditional narratives position the opposite/other/other; It will enable the aesthetics of classical Turkish literature to be comprehended from a holistic perspective by revealing aesthetic values such as ugly, scary and vulgar, as well as beautiful, pleasant and sublime.

In this study, 96 love mesnevis with double protagonists were scanned to collect data, and in 61 of them, negative character/antagonistic that could be considered as ugly type were identified. When these negative characters were classified in terms of their roles and functions in the narrative, 11 different ugly types were reached and the appearance and character traits of these types were revealed in detail.

Keywords: Aesthetics of ugly, love mesnevis with double protagonists, antagonist, ugly type, aesthetics value.

Giriş

Genellikle güzelin/güzelliğin incelendiği felsefe dalı olarak tanınan estetik, sadece güzeli değil, güzelle çeşitli açılarda ilişkisi bulunan iyi, hoş, yüce, zarif, naif, latif gibi kavramları da incelemektedir. Bu bağlamda duyumsamayla ilgili olumsuz (pozitif) kabul edilen değerlerin zıddı olan çirkin, kötü, aşağı/bayağı, kaba; hatta iğrenç, korkunç, tiksindirici gibi değerler de estetiğin alanına girer. İnsanın ölçüsünün güzelliği olduğunu düşünen Karl Rosenkranz (1805-1879), çirkinin, güzelliğin dışında kalan her şey olarak belirler (2018: s. 23). Buna göre sınırları belli bir güzelliğin karşısında çirkin, geniş bir alan tanımlanır. Bu durum sanat eserlerinde yer alan ve çirkin üst başlığı altında toplanabilecek değerlerin de estetik kapsamına dâhil edilmesini zaruri kılmıştır.

Türklerin İslam medeniyet dairesine girmesiyle şekillenen estetik anlayışta dinin kural ve temayülleri önemli bir tutmaktadır. Bu estetik anlayışın temelinde Hz. Muhammed'e atfedilen "Allah güzeldir, güzeli/güzelliği sever" (Yıldırım 2013: s. 32) hadisindeki anlayış yatmaktadır. Buna göre Allah, mutlak güzel olarak görülmüş, kâinattaki her şeyin güzelliğinin bir yansıması olduğu söylenmiştir. Bu sebeple sanat eserlerinde güzellik ön plana çıkarılmış, güzel olan sevilmiş, övülmüş ve arzulanmıştır. Sadece Allah'ın mutlak anlamda güzel oluşu, yaratılan her şeyin -az veya çok- çirkin, eksik ve kusurlu oluşunu da beraberinde getirmiştir. Bir başka ifadeyle yaratılmış olanın kusurlu/eksik/çirkin oluşunun onto-estetik bir gereklilik olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla kusurlu/eksik/çirkin oluşun bir hata neticesinde ortaya çıkması düşünülmemelidir. Aksine İslam anlayışında her şeyin yaratılmasında bir gaye söz konusudur. Bu gaye çirkin/az güzel olanın da yaratılmasında bir amaç olduğunu düşündürmektedir.

Çirkinin klasik Türk edebiyatı eserlerinde yer alışı ise yine İslam -estetik- anlayışının bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanatçılar eserlerinde çeşitli şekillerde iyi/güzel/olumlu kahramanları kötü/çirkin/olumsuz kahramanlarla çatışma içine sokarken amaç iyinin/güzelin/olumlu kahramanın kazanmasıdır. Bu kazanımın okuru/dinleyiciyi en yüksek seviyede tatmin etmesi için kötü/çirkin/olumsuz kahramanlar güçlü, zengin, yenilmez, korkunç, acımasız vb. olarak tasvir edilmektedir. Geçilen her engel, gittikçe zorlaşmakla birlikte, iyi/güzel/olumlu kahramanların kendilerini kanıtlama/gerçekleştirme yoluna attıkları birer adımdır. Bir başka ifadeyle aşılan her engelin iyi kahramanın erdemlerini birini ortaya çıkarması beklenmektedir. Özellikle çift kahramanlı aşk mesnevilerinde karşıt kahraman olarak hikâyeye dâhil edilen olumsuz tipler şairler tarafından özenle tasvir edilmiş, her defasında en kötü, en korkunç, en acımasız, en iğrenç kahramanı ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Mesnevilerin genel kurgusunda oldukça önemli yere sahip olan kahramanların zaman içerisinde belirli yönleriyle benzeşerek tip özellikleri gösterdiklerini söylemek mümkündür.

Edebî eserlerdeki insan, günlük yaşamda var olan insanın idealleştirilmiş bir kopyasıdır. Yazar, anlatmak istediği duruma göre kişileri kendi bakış açısıyla şekillendirerek okura sunar. Gerçek yaşamda ve tarihi süreçte herhangi bir coğrafyada yaşamış insan şahsiyet olarak anılırken, tip ve karakterler yazarın zihninde şekillendirilmiş birçok şahsiyetin dikkat çekici özelliğini kendilerinde toplayabilirler (Akkuş, 2007, s. 395). Tipleri sosyal bakımdan anlamlı gören Mehmed Kaplan, tiplerin "muayyen bir devirde toplumun inandığı temel kıymetleri temsil ettiğini" ifade eder (2005, s. 5). Bu bağlamda toplumun sevmediği, küçük gördüğü, alay ettiği tiplerden de söz etmek mümkündür. İyi tiplerde olumsuz özelliklerin, kötü tiplerde ise olumsuz özelliklerin toplanmasıyla iyilik/kötülük kavramları tecessüm ettirilerek algı sınırlarına alınabilmektedir. Özellikle kötülüğün tecessüm ettirilmesi (ne kadar güçlü olursa olsun) onu maddi dünyaya karşı savaşılabilecek (ve yenilebilecek) bir düşman hâline getirmektedir. Dinlerin ortaya çıkardığı şeytan inancı da bu çerçevede düşünülebilir. Şeytanın tecessüm ettirilerek tipleştirilmesi sakınılması gerekenin sınırlarını göstermektedir.

Anlatma esasına bağlı edebî metinlerin temeli iyi-kötü; doğru-yanlış ya da güzel-çirkin arasında bir çatışmaya dayanır. Dolayısıyla iyi, doğru ve güzel kadar kötü, yanlış ve çirkinin varlığı da kurgusal bir gerekliliktir. XVI. yüzyıl şairlerinin Rûmî kaleme aldığı *Şîrîn ü Şîrûye* adlı mesnevide (Doğan ve Korkmaz: 2004) her şeyin zıddıyla kaim olduğunu söyleyen toprak ile rüzgârın, su ile âteşin, diken ile gülün ve yar ile ağyarın bu zıtlıktan beslendiklerini ifade etmiştir. Rûmî'ye ateş yakıcı olmasaydı su, diken olmasaydı gül olmazdı:

"Velîkin kudret-i hakdur bu meflûm

K'olur her nesne zıddı-y-ıla ma'lûm

Nite kim hâk-ile bâd âb-ıla nâr

Nite kim hâr-ıla gül yâr-ıla ağyâr

Su halk olmazdı sûzân olmasa od

Gül olmaz-ıdı hâr olmasa mevcûd" (beyit: 578-580)

XVII. yüzyılda *Şem ü Pervâne* (Tekin, 1991) kaleme almış olan Feyzi Çelebi (ö.?) ise benzer şekilde sevgilinin acı geçtiği bir yerde rakibin, hazinenin olduğu yerde ejderhanın oluşunun zaruri olduğunu ifade etmektedir. Her neyse sevgilinin yüzü görünse yanında ağyar da bulunacaktır:

“Kande ki anıla bir nâm-ı habîb

Anda eksük degüldür dîv-i rakîb

Her kande kim mal-a-mal bir genc ola

La büd anda olmaludur ejderha” (beyit: 618-619)

(...)

“Kande kim görünsen bir rûy-ı dil-dâr

Yanında var anun sûret-i agyâr” (beyit: 621)

Türklerin İslam medeniyet dairesinde hüküm sürdükleri dönemde ürettikleri klasik Türk edebiyatı estetiği güzellik ve iyiliğin (hüsn) iç içe geçtiği, çirkinlik ve kötülüğün (kubh) de birbirinden ayrılmadıkları görülmekte; iyi ve güzel, kötü olan çirkin kabul edilmektedir. Bu sebeple mesnevilerde idealleştirilen iyi kahramanlar güzel tasvir edilmişken, doğru işler yaparken, kötü kahramanlar ise çirkin tasvir edilerek yanlış işler yaparlar. Bu yolla söz konusu kahramanlar tipleştirilmektedir. Mutlak güzelliğe ulaşma ideali çerçevesinde güzele odaklanan ve bu tipi başarılı bir şekilde tasvir eden şairler kötü kahramanları da oldukça dikkat çekici bir şekilde tasvir ederek çirkin tipler yaratmışlardır. Kötü kahramanların tasvirinde şairlerin çirkinlik ve kötülüğün yanında iğrenç, korkunç, komik gibi estetik değerleri de ön plana çıkardıkları görülmektedir (Tanç ve Yiğit, 2021; Yiğit, 2023). Karl Rosenkranz’ın yukarıda ifade edilen görüşüne benzer şekilde, A. A. Şentürk Sırrı Levend, klasik Türk edebiyatı mazmun sistemi içinde sanatçıların sınırları belli bir güzele karşılık çirkinin tasvirini daha özgür olduklarını ifade eder (2016, s. IX).

Klasik Türk edebiyatındaki tipler üzerine kaynakçada künyeleri verilen Ahmet Atilla Şentürk (1995) ve Abdurrahman Aydın’ın rakip tipini (2018); A. A. Şentürk’ün sîfi-zahid (1996) ve âşık tipini (2016: ss. 372-379); Mehtap Erdoğan Taş’ın sevgili tipini (2018) incelediği çalışmalar sayılabilir. Bunların yanında Mehmet Furkan Çelik’in *Klasik Türk Şiirinde Tipler* adlı doktora tezi (2019), Mehmet Özdemir’in Türk halk hikâyelerindeki düşman tipi üzerine kaleme aldığı (2019), Mustafa Duman’ın Türk destan ve halk hikâyelerindeki olumsuz tipleri ele aldığı (2020) çalışmalar bulunmakta ve bunlara gün geçtikçe yer eklenmektedir. Hacer Sağlam’ın *Leyla ile Mecnun* mesnevilerinin motif yapısını incelediği doktora tezi (2021) ise mesneviyi kataloglanması girişimi açısından bu çalışmayla benzerlik göstermektedir.

Bu çalışmada ise çift kahramanlı aşk mesnevilerindeki çirkin tipler incelenecektir. Verilerinin toplanması YÖK Tez Merkezi’nde bulunan lisansüstü çalışma olarak metin neşri yapılmış ve lisansüstü çalışmalar dışında bağımsız kitap olarak neşredilen, Anadolu sahasına ait 96 çift kahramanlı aşk anlatısına ulaşılarak taranmıştır. Bunlardan mensur olanları söyleyiş özellikleri itibarıyla Anadolu sahası dışında kalanlar değerlendirmenin dışında tutulmuştur. Değerlendirme için alınan mesnevilerden 61’inde çirkin tipi kapsamında değerlendirilebilecek olumsuz/karşıt kahraman tespit edilmiştir. Olumsuz kahramanlar anlatıdaki rol ve işlevleri açısından tasnif edildiğinde 11 farklı tipe ulaşılmış, bu tiplerin dış görünüş ve karakter özellikleri ayrıntılı bir biçimde ortaya konulmuştur. Daha önce masal tiplerini işlevlerine göre sınıflandıran çalışmalar Avrupa folkloru ve Türk masalları alanında yapılmıştır. Bunlar Eberhart-Boratav (1953), Aarne-Thompson (1911) ve Thompson (2016) tarafından araştırılarak kataloglanmıştır. Bu çalışmada tespit edilen tiplerden anılan katalogları bu tiplerle benzerlik gösterenlerin tip ve motif numaraları belirtilmiştir. Benzerlikler yukarıda anılan kataloglardan Aarne-Thompson ve Thompson’da tespit edilmiştir. Böylece aynı tiplerin dünya edebiyatındaki benzerlerinin tespit ve taranma çalışmalarına katkıda bulunmak hedeflenmiştir. Taranan mesnevilerde bu tiplerin ve özelliklerinin yer aldığı beyitler yazılması makalenin kelime sınırını aşacağı için makalede beyit örneklerine yer verilmemiş; ilgili mesneviler ve beyit numaraları makale sonuna tablo şeklinde eklenmiştir (Ek 1). Tespit edilen tipler alfabetik olarak sıralanmış; yazar, eser adı ve anılırken ilgili yayının esas alınmıştır.

Rol ve İşlevi Bakımından Çift Kahramanlı Aşk Mesnevilerindeki Çirkin Tipler

1. Cadı [Aarne-Thompson, 1964’te 326D/K.2116.1.1.; Thompson, 2016’da G.200/G.214/G.241.4/G.257.1/G.275.5.1] benzerlik göstermektedir.]

Çift kahramanlı aşk mesnevileri yazıldıkları devrin anlatı ihtiyacını karşılamaktadır. Şairler hem eserlerini derinleştirebilmek hem de daha ilgi çekici hâle getirebilmek için -bilinçli veya bilinçsiz şekilde- masalsı öğelere de eserlerinde yer vermişlerdir. Bu masalsı öğelerden biri de cadıdır. Bu çerçevede bu başlık için yapılan taramada Niğdeli Muhibbî

Gül ü Nevruz, Ümmî İsâ'nın ve Hâşimî'nin *Mihr ü Vefâ*, Şeyh Galib'in *Hüsn ü Aşk*, Ref'î'nin *Cân u Cânân* adlı eserlerinde tipi tespit edilmiştir.

Mesnevilerde yer alan cadılar kılık değiştirebilen, büyü ile uğraşan, çirkin görünümlü ve korkutucu oluşlarıyl plana çıkan yaratıklardır. Ümmî İsâ'nın eserinde cadının bu özelliklere ek olarak küpe binip uçabildiği, kaleleri yerin sarsabilecek kadar rüzgâr estirebildiği söylenmektedir. Niğdeli Muhibbî, Şeyh Galib ve Ref'î'nin eserinde ise cadı, â karşıasına çıkan engellerden biridir. Şeyh Galib ve Ref'î'nin eserinde oldukça ayrıntılı olarak tasviri yapılan cad vücudunun hemen bütün uzuvları tasvire konu edilmektedir.

Karakter özellikleri: Deve kinlidir, huysuzdur. Fitne dağarcığı hayırsız işlerle doludur/fitnecidir, sözleri yılan gibi insanlar ve cinler ondan korkarlar, şeytanın üstadıdır/şeytana benzer/şeytanın kahpe yardımcısıdır, sihir ve büyüyle me olur. Zalim feleğin kız kardeşidir, Dellale bile onun yanında ahmak, Muhtale ise adi kalır.

Dış görünüşü: Yüzü çirkindir, boyu zehirli diken gibidir, ürkütücü görünür, yüzü kapkara dumandır, ayın on d gibidir, benleri bağlanmış eşek gibidir, göğüsleri başları aşağı sarkmış domuza benzer, memeleri ayı derisi gibidir, k yılan gibi kıvrım kıvrımdır, saçı ziftli bir urgandır, iğrenç ve pistir. Çenesi kat kat olmuştur, koltuk altında kurtla domuzlar vardır. Baş Karadağ veya firavun tepesidir. Dev yüzlüdür ve yüzü maymun ovası gibidir. Kulakları kovuğuna benzer ve kirpi yuvası, sıçan yatağını andırır. Yine kulakları fil kulağına benzer. Gözleri sarıdır, kirpiklerin uzak iki ayrı yerdedir, mavidir, irin akar, pis renkli iki kaplumbağa gibidir, göz çukurları kanlı kuyuya benzer. Kirpi yengeç ayağı gibidir, kaşları iki çıyan gibidir, saçları iki küme ylandır, kaşı meşhur kanlı köprü gibidir. Ağzından zeh ateş saçılır, ağzı ve dişleri harap bir kâfir mezarlığı gibidir, alt dudağı pis kokulu fil hortumu gibidir ve dizine kadar sa iğrenç sular akar ve lağım kokuları gelir, zehirli yılan ve kertenkele vardır, nefes aldıkça ağzından kan yağdıran bul çıkar, ağzından alevler çıkar, cehennem deresi gibidir, yılan ve kurbağa ile doludur, pis salyası lağım gibidir. Di sapsarıdır, domuz dişi gibidir. Burnu büyüktür ve yüzüne yayılmıştır, Moda burnunun ovası gibidir ve sırtlan ve kerten yuvasıdır, çıyan, akrep, fare vardır, karga ve baykuşların yuva yaptığı yalçın kaya gibidir. Pazıları çınar budağına ber Ayrıca, kötü kokar, akbaba gibi uyuz olmuştur, sürekli çocuk doğurur ve doğurduğu çocuğu yutar.

2. Eşkya ve Yağmacı [Aarne-Thompson, 1964'te 956C ile benzerlik göstermektedir.]

Mesnevilerde insan yiyen, insanlara, kervanlara ve kabilelere saldıran ve onları yağmalayan kişilerden ve kavimle söz edilmektedir. Bunlar genellikle ya ortada bir sebep olmadan iyi kahramanlara karşı kötülük sergilerler ya da kahramanların karşısındaki kötü kahramanın emirlerini uygulalar, genellikle korkutucu, acımasız, kualsız kişilerdir. oldukları da söylenir. Bazıları bir kavmin şahı olarak mesneviye dâhil edilirler. Bu kavmin genelde adı anılmamakla bir bazen zengî kavmi olarak anılmaktadır. Zengîler genellikle iyi kahraman(lar) güçsüz ve çaresiz kaldığında veya sıkır düştüğünde onu yakalayıp esir etmektedirler. Ayrıca zengîler genellikle iyi kahramanların içine düştükleri sıkı pekiştirmek için siyah renkle birlikte anılarak metaforik bir zemine de oturtulurlar. Bu tipe Tutmacı'nın *Gül ü Hüsn ü Yûsuf* 1 Meddâh'ın *Varka ve Gülşah*, Mes'ûd bin Ahmed'in *Süheyl ü Nev-bahâr*, Cemâlî'nin *Hümâ vü Hümâyûn*, Kalkandelenli M ve Abdî'nin *Gül ü Nevruz*, Hâşimî'nin *Mihr ü Vefâ*, Cebrî'nin *Mihr ü Mâh*, Lâmi'î'nin *Vâmık u Azrâ*, Salâmân ve Absâl, Mar Câmî'î'nin *Muhabet-nâme* adlı eserlerinde rastlanmıştır.

İncelenen 11 mesnevinin 8'inde söz konusu kötü kahramanların belirli isimleri varken (Yûsuf-ı Meddâh, Benî A Pelid; Mes'ûd bin Ahmed, Sal'lûk; Cemâlî, Semendün; Abdî ve Mu'îdî, Yeldâ; Hâşimî ve Lâmi'î Helhelân; Cebrî Hus Küsûf), diğer mesnevilerde belli bir isimden bahsedilmemiştir. Bu kahramanlar genellikle ya devdir veya c benzemektedir. İnsan yemeleri, kan dökücü/içici olmalarının ötesinde dehşet verici görünüme sahip oldukları hissettirilmektedir. Bu sebeple çirkin ve korkutucu olarak çizilen söz konusu kötü kahramanların güçlü oluşlarına da v yapılmaktadır. Ayrıca tasvirlerde komik çerçevesinde değerlendirilebilecek ifadeler de rastlamak mümkündür. Bu aç bakıldığında söz konusu kötü kahramanların korkunç, komik değerleriyle bir arada düşünülmesi ve bu değerler üzerin çirkin değerinin ortaya çıkarılması söz konusudur.

Karakter özellikleri: Dinsiz, kibirli, lanetli, hırsız gibi yol kesicidir, kötüdür, kan dökücüdür, ikiyüzlüdür, insan y murdardır, su yerine kan içer, sireti pis kokular gelen bir yaradır, zalimdir, köpek/gulyabani tabiatlıdır, kibirl uğursuzdur, acımasızdır, kara gönüllüdür, hilekârdır, kötüdür.

Dış görünüşü; Boyu uzundur, çınara, kıyamet akşamına benzer. Elinde demirden bir sütun tutar, çirkindir, pi murdardır, karadır/kapkaradır, atının ve kendinin giysisi uzundur, korkutucudur, insan yiyen devdir/dev görünüşlü görenleri dehşete düşürür. Koltuk altları iki katran çukur gibidir. Yüzü karadır, melâmet akşamına benzer. Gözleri cehen gibi karadır, iki gözü hacamatçının kâsesi gibidir, yanan ocağa benzer. Alt dudağı öküz derisi gibidir ve uzundur,

mağara gibidir ve domuz dişlidir. Fil kulaklıdır. Burnu hıyara ve ejderha inine benzer, burnundan çıkan hava kahır z gibidir. Yanında kaplan dolaştırır, cesurdur, güçlüdür.

3. İnsan Dışı Yaratıklar [Aarne-Thompson, 1964'te 896.II.d./1145-1154/1156; Thompson, 2016'da B.20/G.152 ile benzerlik göstermektedir.]

Mesnevilerde insan dışı yaratıklar anlatıya dâhil edilmiştir. Masal dünyasının yaratıklarından ejderha ve devler olmak üzere aslan, kaplan gibi yırtıcı hayvanların da iyi kahramanların karşısına engel olarak çıkarılmıştır. İyi kahramanlar bu yaratıkları öldürerek karşılarna çıkan engeli yok etmektedirler. Genellikle ejderha, dev veya yırtıcı hayvanla karşılaşılınca iyi kahramanın yanındaki halk/kervandakiler korkarken iyi kahraman tehlikenin üzerine atılır ve çevresindekileri kurtarır. Bu iyi kahramanda görülmesi gerekli özelliklerdendir ve iyi kahramanın cesaretini, gücünü sevgili yolundaki kararlılığını göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca mesnevilerde hayvan, ejderha, dev şeklinde bir yaratık takip eden engellerden de söz edilebilir. Bu türden örneklerde her engelin bir öncekinden daha güçlü, kötü, acıması korkunç olmasına özen gösterilmiştir. Çünkü iyi kahraman ile özdeşleşen okur aşılacak her engelde başarıma duygusu hissetmektedir. En güçlü engele karşı kazanılan başarının seviyesi de artmaktadır. Dolayısıyla insan dışındaki yaratıkların anlatının akışında esere dâhil olup, genellikle öldürüldükleri görülmektedir. Ahmedî ve Cem Sultan'ın *Cemşîd ü Hüsnâ*, Hassân'ın *Mihr ü Müşteri*, Lâmi'î'nin *Ferhâd u Şîrîn*, Veyse vü Râmin ve Vâmık u Azrâ, Şâhî'nin *Ferhâdnâme* ve Marî Câmî'î'nin *Muhabbet-nâme* adlı eserlerinde insan dışı yaratıkların bulunduğu belirlenmiştir.

Karakter özellikleri: Hışımlı, kibirli, kindar, amansız, sert mizaçlıdır.

Dış görünüşü: Çirkin ve korkutucu görünür, kuyruğu vardır. Domuz ve öküz derisinden zırhı, başında kümbet miğfer vardır. Elinde sütun gibi sopa tutar, sopanın ucunda dünya kadar büyük top vardır. Kavmin askerleri ellerinde o topı başı tutarlar. Kiminin fil gibi hortumu, kiminin manda gibi boynuzu vardır. Kimi ejder görünüşlü, kimi domuz yüzü. Başları kaplana/aslana benzer, vücudu Demavend Dağı gibidir, teni domuz kıllarıyla kaplıdır, boyu kıyamet gibidir/kıyamet gününden uzundur/minare gibidir. Vücudundaki kıllar fitile dönmüştür ve kılıç ve hançer kadar keskindir/göğsünün kolları birbirine dolanmış yılanlar gibidir. Ayakları öküz ayağına benzer. Pençelerinin ucunda zehirli su vardır, çeneleri tınakları ecel orağı gibidir. İğrenç şekilli yüzü vardır ve görenleri ürkütür. Yüzlerinde nur ve fer yoktur ve zehir ağızla melamet akşamıdır. Gözleri kan dolu çanağa benzer/dağ üzerindeki ateş/değersiz şarap; kulakları eşek kulağı; ağız ırmak yiyen bir mezar; dili törpü; dişleri halis zehre bulanmış kılıç, azı dişleri kesici alet gibidir. Ağzı sermest olmuş bir devesi gibi salya ile doludur, her biri ağzından zehir saçar ve ateş dolu çukurdur, dişleri ecelin elmas kılıcıdır. Burnu file benzer. Ayrıca çok güçlüdür, görünüşü, sesi heybetlidir, korkutucudur.

4. Kötü Babanın Çocukları [Aarne-Thompson, 1964'te 516A.I ile benzerlik göstermektedir.]

Türk kültüründe ve İslam inancında günah ve neticesinde ortaya çıkan ceza şahsidir; bir kişinin işlediği günah başkasını etkilemez. Ancak işlenen bir günahın kusurlu olma ve kusurla dünyaya gelme noktasında etkili olduğu düşünülmektedir. Nitekim *Dede Korkut Anlatıları*'nda Tepegöz, Sarı Çoban'ın işlediği günah neticesinde dünyaya gelmiştir (Erdemir, 2018, ss. 15-16). Osmanlı toplumunda kusurların Tanrı'nın yaratma gücünü ortaya koyduğuna inanıldığından kusurlu kimseler toplum nezdinde dışlanmamış, ders ve ibret alma sebebi olarak görülmüştür. Bu anlayışa uygun olarak mesnevilerde bu tip çirkin olmasına rağmen her zaman kötü değildir.

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsvrev*'i ile Lâmi'î'nin mesnevilerinde bunun örnekleri yer almaktadır. *Veyse ve Râmin*'de Gülşâh babasının fena hâlden dolayı kusurludur. *Gül ü Hüsvrev*'de ise Gül'ü aramak üzere yola çıkan Hüsvrev'i esir düşen zengîlerin elinden zengî şahının kızı kurtarmaktadır. Eserde çirkin tasvir edilen şah kızının iyilik yapması ve iyilik yapmasına rağmen çirkin çizilmesi alışılmadık durumdur. "Cehennemlik bir dev gibi" olduğu söylenen bu tipin karakteri hakkında çok bilgi verilmez. Vücudu kılıdır. Teni törpü, karnı cıva doldurulacak tulum, burnu patlıcan gibidir.

5. Pirezen ve Abdal [Thompson, 2016'da C495.3/F571.3/H1233.1.1/H1233.3. ile benzerlik göstermektedir.]

Mesnevilerde yaşlı ve çirkin yardımcı ve figür kahramanların olay örgüsüne dâhil oldukları görülür. Bu tür kahramanlar iyi kahramanlara yardımcı olmaya ve onlara yol göstermeye çalışırlar. Bu başlık altında değerlendirilen tiplerin karakter özellikleri tasvir edilmemiştir. Yaşlanan insanların vücutlarında meydana gelen değişim ve bozulma genellikle mizahi bir tonda ifade edilmiştir. Bu bağlamda Şeyhî'nin ve Ahmed-i Rıdvân'ın *Hüsvrev ü Şîrîn*'lerinde Şîrîn Hüsvrev'e şaka yapmak için kendi yerine geçirdiği kadın; Larendeli Hamdî'nin *Leylâ ile Mecnûn*'unda Mecnun'un baba oğlu olacağı müjdesini veren yaşlı abdal; Lâmi'î'nin *Vâmık u Azrâ*'sında Azra ve arkadaşlarına evini açarak yardım eden pirezen; Yahyâ Bey'in *Yusuf u Züleyha*'sında Mısır'da köle pazarına çıkarılan Yusuf'a talip olan yaşlı kadın çirkin olarak tasvir edilmektedir. Bu tipin ortaya çıktığı 5 mesnevîde tasviri yapılanların 4'ü kadinken, Larendeli Hamdî'nin eserinde erkekken, Şeyhî ve Ahmed-i Rıdvân'ın eserlerinde söz konusu kadın eserlerdeki işlevi gereği adeta karikatürize edilerek tasvir edilmiştir.

komik değeri ön plana çıkarılmıştır. Yahyâ Bey ve Lâmi'î'nin eserlerinde ise üstünlük duygusunun komiği meydana getirilebilir. Larendeli Hamdî'nin tasvirinde ise adam, Osmanlı toplumunda görülen abdalların acayip görünümüne sahiptir.

Dış görünüşü: Vücudu buruşmuştur, yüzü gözü eğri büğrüdür, buruşmuştur, göğüsleri boşalmış su kabına/kuru tulumu benzer, yüzünden/gözünden fer gitmiştir, sırtı ve bağı yay gibi eğrilmiştir/kamburu çıkmıştır, gerdanı ince tüy kaplıdır, eli tutmaz, ayakları çarpıktır, görünüşü acayıptır. Yüzündeki benler kara bir çividir. Kirpikleri dökülmüştür, gözleri açıkta kalmıştır. Dudakları küflenmiş yemeğe benzer ve zehirle doludur, dişleri dökülmüştür, diş kalmadığı için ağzı şekli bozulmuştur, pis olan ağız pis teninde bir çukur gibidir, dudakları açıktır, burnu ileri doğru uzamıştır. Ayrıca harabede yaşamaktadır.

6. Rakip ve Düşman [Thompson, 2016'da K.2220/T92/W11.5.3. ile benzerlik göstermektedir]

Klasik Türk edebiyatının genel kurgusunda önemli yere sahip olan, sevgili ve âşığın kavuşmasını engelleyen, kâh güçlü, çift kahramanlı aşk mesnevilerinin de değişmez unsurlarındandır. Âşık ve sevgilinin kavuşmasını engelleyen, aşkı olarak adlandırılabilir. Kahramanlar çirkin çizilmezken, sevgiliyi elde etmeye çalışanlar ise rakip/düşman olarak görülür ve çirkin tasvir edilmişlerdir. *Leyla ile Mecnun*'larda âşıkların kavuşmasını engelleyen Leyla'nın ailesi ile *Hüsn ü Aşk*'ta Hüsrev ve Aşk'ın kavuşmasını geciktiren kabilenin ileri gelenleri ayyar olarak görülebilirler. Bunların kimlikleri belirsiz olduğu eserlerde dış görünüş veya karakterlerinin tasvirine rastlanmamaktadır. Bunun yanında Leyla ile Mecnun'larda Leyla ile evlenen İbni Selâm'ın da çirkin tasvirine yer verilmemektedir. Bu durumun mesnevinin kurgusu ve söz konusu ayyarın/rakibin eserlerdeki işlevi ile ilgili olduğu söylenebilir.

Çalışma için yapılan taramada Şeyhoğlu'nun *Hurşid-nâme*, Fahrî, Firâkî, Celîlî'nin *Hüsrev ü Şirin*, Behiştî Sinan, Hacı Mîrî'nin *Mihr ü Müşterî*, Rûmî'nin *Şîrîn ü Şîrûye*, Yenipazarlı Vâlî'nin *Hüsn ü Dil*, Bihiştî Ramazan Efendi'nin *Cemşî Alemşâh*, Sinoplu Beyânî'nin *Şah u Dervîş*, Rahmî ve Yahyâ Bey'in *Şâh u Gedâ*, Fazlî'nin *Gül ü Bülbül*, Vücûdî'nin *Hayâl ü Şâhî'nin Ferhâdnâme*, Lâmi'î ve Manisalı Câmî'nin *Vâmuk u Azrâ*, Çorlulu Zarîfî ve Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Mihr ü Dil* adlı eserlerinde rakip ve düşman tipinin bulunduğu tespit edilmiştir. 20 mesneviyle en fazla örneğin bu başlık altında tespit edilmiş olması rakibin/düşmanın anlatılardaki önemini ortaya koymaktadır.

Mesnevilerde tasvir edilen rakip/düşmanların güçlü kişiler olmaları dikkat çekicidir. Hıta padişahı, Çin ülkesi hükümdarı, Segsâr ilinin şahı şeklinde karşımıza çıkan rakip/düşmanlar, bazen de fizikî anlamda güçlü ve zengin olmaları makam ve mevki sahibi olmalarıyla anılmaktadırlar. Bazı durumlarda sadece rakip/rakip grubu şeklinde belirsiz bir isim veya insan topluluğunun da tasvir edildiği görülmektedir. *Şah u Gedâ*'larda ve Vücûdî'nin eserinde bu durum görülmektedir. Rakip/düşmanların başarılı olamadıkları, sadece sevgili ve âşığın kavuşmasını geciktirip zorlaştırdıkları söylenebilir. Eserlerin genelinde âşıklar yaşarken kavuşurlar. Bu tipe dâhil edilebilecek kötü kahramanların tasvirlerinde daha çok karakter özellikleri üzerinde durulduğu söylenebilir.

Bu başlık altındaki kötü kahramanlar genellikle ölmekte veya sert şekilde cezalandırılmaktadır. Şeyhoğlu'nun eserindeki Boga Han, Hurşid tarafından öldürülür; Yenipazarlı Vâlî'nin eserindeki rakip/düşman eserin sonunda Himmet tarafından öldürülür. Lâmi'î'nin eserinde Tûr ve Anton'un yanarak öldükleri, Erdeşir'in, Dilpezir'in babası olduğu iddia edildiği görülmektedir. Behiştî Sinan'ın eserinde hâcibin oğlu olarak karşımıza çıkan kahraman ise kapıldığı ve sonucunda afyon yutarak intihar eder.

Karakter özellikleri: Allah korkusu yoktur, özü Tatar'dır. Ne din ne millet ne de mezhep bilir. Birinin kanına girer için haddi aşar. Hazzı için dünyayı yıkar. İşi zulüm, düşmanlık, kibir ve kindir, dilinden Allah yolunda bir söz çıkmamıştır. Bir serçe için Kâbe'ye taş atar. Laf taşıyıcıdır, vefasızdır, gaddardır, iftiracıdır, kan dökücüdür, gammazdır, iftihar âdettir, yalancı, mutluluktan uzak, fettan ve melundur. Kötü yaratılışlı kâfirdir. Bütün İslam âlemine eziyet eder. Cahil gözlerinden her dem zehir akar, kindardır, zalimdir, alçak rakiptir, işi daima gönül kırmaktır, kötü yaratılışlı dev gibi insan yiyiciydi, soğuk sözlüydü, yüzü kış akşamlarına benzerdi. Sözü boyu gibi orantısızdır. Aşk hastalarına kara sancı verir. Kötü yaratılışlı, ifrit tabiatlı, cehennem ehli gibi kötü dillidir.

Dış görünüşü: Sakalı farkı görünümündedir, boyu bükülmüştür/kamburu çıkmıştır, derisi kemiklerinin üstüne yapışmıştır/zayıftır, sevgilinin kirpiğinin oku gibi sivridir (Gül ü Bülbül'de diken anlatılıyor). Çirkin görünüşlü, çirkin giyimli, görünüşü buz parçası gibidir. Boyu biçimsizdir, kara yüzlüdür, güçlüdür, kükreyen bir aslan gibidir. Tenindeki damar can alıcı yılan, başı geniş ovadaki dağ gibidir, kızıl tenlidir. Yumruğu ejderha başı, parmakları akrep, beş parmaklı zulüm kılıcı, yüzündeki benler çivi gibidir. Yüzü gülmezdi, yüzü kış akşamı gibidir (sertti/soğuktu), karadır/kara benler vardı ve bu sönmüş odun parçasına benziyordu. Kadeh suratlıdır. Kirpiği çivi, göz çukuru zehir kâsesi gibidir. Çirkin gazaplıydı ki gözü ağlıyor gibi görünürdü. Kan saçan gözleri zehir şişesi gibiydi. Ayrıca mavi gözlüdür ve gözleri katır

9. Vezir/Hâcib [Thompson, 2016'da N857 ile benzerlik göstermektedir.]

Mesnevilerde şahın akıl danıştığı kişiler genellikle vezirler ve hâciblerdir. Akıl danışılan kişiler iyi bir yönlendirici yaparlarsa tasvirlerine yer verilmezken, bu kişiler kötülüğe yönlendirmeleriyle ön plana çıkarsa karakter tasvirlerinin eserlerde yer verilmektedir. Bu tasvirlerde bir yöneticide bulunmaması gereken pek çok olumsuz özelliğin söz konusu. Vezir/hâcibde bulunduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Şeyhoğlu'nun *Hurşid-nâme*, Yûsuf-ı Meddâh'ın *Varka ve Gâzî*, Behiştî ve Mîrî'nin *Mîhr ü Müşterî* ve Lâmi'î'nin *Veyse vü Râmin* adlı eserlerinde vezir/hâcib tipine rastlanmıştır.

İncelenen mesnevilerde bu olumsuz tip fiziksel özelliklerinden çok karakter özellikleriyle yer almaktadır. Şeyhoğlu'nun *Hurşid-nâme*'sinde vezirin yüzünün kara kabak gibi; Behiştî'nin *Mîhr ü Müşterî*'sinde insan gibi görünmeyen, özünde hayvan olduğu şeklinde fiziksel bir tanımlamaya rastlanır. Şeyhoğlu'nun eserindeki vezirin isminin Turumtay olduğu zikredilirken, diğer 4 eserde bu tipin belirli bir ismi yoktur. Şeyhoğlu'nun eserinde Turumtay, Siyâvuş tarafından kale kapısına asılarak öldürülürken Lâmi'î'nin eserinde vezirin sarayı basılır ve başı kesilerek öldürülür. Mızrağın ucu asıldıktan sonra Râmin'e sunulur. Behiştî ve Mîrî'nin eserlerinde ise bu tipin ahvali belli değildir. Şeyhoğlu'nun eserindeki diğerlerinden farklı olarak Turumtay, mesnevinin kötü kahramanı Boğa Han'ın, Yûsuf-ı Meddâh'ın eserinde Melik Ant'ın veziriyken, Lâmi'î, Behiştî ve Mîrî'nin eserinde iyi kahramanların hâcibi/hocasıdır.

Karakter özellikleri: Arsız, soysuz, hasis, kötü gönüllü, hırslı, cimri, açgözlü, dik kafalı, merhametsiz, yüzü gülmez, sert, ahmak ve donuk, mala ve zenginliğe düşkün, kibirli, eğriliği huy edinmiş, kötü yaradılışlı, cahil, ömrünü fitne feryatı geçirmiş, kötü kalpli, kurnaz.

10. Yalancı [Aarne-Thompson, 1964'te 750C (formerly 473) ve 516A I. (a); Thompson, 2016'da J.1456/ J.1456/ A.1371/ A.1371.2/ A.1371.2./ A.1372.5/ A.1372.5/G.275.5.1 ile benzerlik göstermektedir.]

Ferhad/Husrev ü Şîrîn'lerde Şirin'in öldüğü/Husrev'le birlikte olduğu yalanını söyleyerek Ferhad'ın ölümüne sebep olan, olumsuz özellikleriyle tasvir edilen bir tip yer almaktadır. Bu mesnevilerde Ferhad ve Husrev, Şirin'e kavuşmak istedikleri için iki aşkıdır ve birbirlerine rakip konumdadırlar. İkili arasında artan gerilimin geldiği noktada karşıt kahraman ortaya çıkar. Halk anlatılarında Husrev'in dadısı olarak karşımıza çıkan ve Ferhad'a Şirin'in öldüğü/evlendiğini söyleyen bu tip; karı, Beyman Garı, ihtiyar kadın, cadı vb. şeklinde adlandırılmakta; aslan/yabani hayvan tarafından parçalanarak öldürülmektedir (Özarslan, 2006, s. 127). Bu tip, rol ve işlev açısından incelenmiş; Fahrî, Şeyhî, Ahmed-i Rıdvân, Âlî İbrahim Çelebi, Firâkî, Celîlî ve Sâlim Efendi'nin *Hüsrev ü Şîrîn*, Lâmi'î'nin *Ferhâd u Şîrîn* ve Şâhî'nin *Ferhâdnâme* eserlerinde "yalancı tipi" şeklinde ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

İncelenen 9 mesnevide çirkin bir şekilde tasvir edilen bu olumsuz kahramanın adı belirsizdir. Fahrî'nin eserinde dışındakilerde cinsiyeti kadındır. Bütün anlatılarda Ferhad'a yalan söyleyerek onu Şirin'den ayırma işleviyle yer alır. Ferhad'ın ölümüne sebep olur. Azerî İbrahim Çelebi'nin eserinde Hüsrev tarafından idam ettirilirken diğer mesnevilerde akıbeti belli değildir.

Karakter özellikleri: Sözü şûm, tar, acı, bârid, dehşet verici, öldürücü, korkunçtur. Sahtekâr ve hilecidir, imansızdır. Katil/kara kalpli, bahtı kara, nuru gizler, karanlığa sebep olur özü ağu ağacındandır. Kara şeytan karısı, kötülükte şeytanın üstün şeytanın hocası, kaynanası, kötülükte rehberdir. Kötülük için çok gezip dolaşır. Kötülüğünü gizler, riyakârdır, ana gibi görünür ama büyü yapar. Vesvese vericidir. Cadı özelliklerine sahiptir; çömlek kaynatır, küpe biner, fal açar, güçlü büyüler yapar, yaptığı büyülerle gökten taş yağdırır, göğü ve güneşi soğutur, gökyüzünü karartır, kelin saçları çıkarıp, genci yaşlandırır.

Dış görünüşü: Ucube, korkutucu, yaşlı, kırışık ciltlidir. Baykuşa benzemektedir. Göğüsleri sarkmış/birleşmiştir, elinin yumruğu gibidir. Çok zayıftır, titrektir, beli bükülmüştür, pis kokuludur. Kurumuş kara kurum gibidir ve vücudunu yarayla doludur, yaralardan irinler akar. Ellerinin kınası âlemin kanıdır. Yüzü kapkara, çirkin, tiksindirici ve iğrençtir. Kaldır ya da saç ırgan gibidir. Ayrıca başı yokluğun harap kalesinin üzerindeki elem topu gibidir. Kâkülleri ağarmış, kâkülü karaysa bela gibi olan başındaki püskül gibidir. Yüzü baykuş evi gibidir, pislığe benzer. Sararmıştır. Bir yanı göz gibi diğer yanı ağlar gibi görünür, alnı tahtadan yapılmış köhne bir duvar gibidir. Yüzünü görenler gamla dolar, yavaş yavaş benler eski duvardaki çiviye benzer, kaşları yanmış ve kara yılanı benzer, çenesi Nahşeb çukuru gibidir. Akbaba gibi açgözlü/mavi gözlüdür. Katil bakışlı, kınayıcı, şaşı, çapaklı olarak anılır. Göz çukuru yılan deliğine, suyu çekilmiş püskül benzer. Ayrıca gözleri kana bulanmış zehirli tas gibidir. Kaşı bir duvar üstündeki yılanı veya kovulmuş şeytanın kemiği benzer. Gözü zehirle dolu şişeye, çukurdaki çürük bir cevize benzer/karınca yuvası gibi siyahtır. Gözlerinin sürmesi mavilidir. Kirpikleri Timur'un okları gibidir. Ağzı yamuk, yırtık, kara bir çukur gibidir. Harabeye ve mihnet dehlizi benzer. Mezar çukuru gibidir ve küflüdür. Dişleri dökülmüş, ağzı yarık ve pistir, ecel yolundaki yırtık ayakkabı gibidir.

Ayrıca ağzı keder ve gam kapısıdır. Keskin dişlidir ve yine ağzı cehennem kuyusuna benzer. Dili zehirlidir ve yılanı benzer. Burnu mezarın ağzındaki tabut çivisine benzer.

11. Züleyha [Thompson, 2016’da F.575.1.2. ile benzerlik göstermektedir.]

Yusuf u Züleyha’ların ana kahramanı Züleyha/Zeliha, anlatı boyunca geçirdiği dönüşümle bir yandan kendi gelişimi tamamlarken, diğer yandan Yusuf’un gelişiminde de önemli bir etkiye sahiptir. Anlatının başında güzelliğiyle ön plana çıkarılan Züleyha, Yusuf’un uzak durması gereken bir tuzakken, anlatının sonunda yaşlanıp çirkinleşerek Yusuf’u (güzelliği) arayan biri hâline gelir. Bu anlamda Züleyha, Yusuf için bir sınavken, Yusuf, Züleyha’yı tamamlayacak olan kişidir. Çünkü Yusuf, eserlerde güzelliğin timsali olarak yer almaktadır. Bir başka ifadeyle Yusuf’a yakın olan Züleyha güzelken, Yusuf’tan uzak olan Züleyha çirkindir. Nitekim mesnevinin sonunda Yusuf’un tekrar Züleyha’ya yaklaşması ile Züleyha kaybettiği güzelliği kavuşacaktır. Bu tipin yer aldığı Erzurumlu Darir, Şerif ve Bilal’in *Kıssa-i Yusuf*; Suli Fakih, Şeyyad Hamza, Hamdî, Şerif Hatâyî, Çâkerî, Yahyâ Bey, Kemal Paşazade, Bağdatlı Zihnî, Ahmedî-i Âmidî, Ziyai Yusuf, Nevruzî, ve Nahîfî’nin *Yusuf u Züleyha/Zeliha*’larında bu durumun ele alındığı görülmektedir.

Dış görünüşü: Güzelliği gitmiştir, beli bükülmüştür/kamburu çıkmıştır, eski bir bez parçasına sarınmıştır, kuyumcu giymiştir, beline ottan kemer yapmıştır, saçları ağarmıştır, saçlarının kıvrımının kokusu kalmamıştır, ağlamaktan gözleri kuru olmuştur. Ayrıca eski ve yıkık bir kulübede yaşamaktadır.

Sonuç

Bu çalışmanın sonucunda klasik Türk edebiyatında yüzyıllar içinde oluşmuş güzellik anlayışının yanında bir çirkinlik anlayışının da gelişmiş olduğu ve şairlerin güzeli tasvir etmek için belirli kelime kadrosundan ve teşbih unsurlarından yararlandıkları gibi çirkinliği tasvir etmek için de bir gelenek meydana getirdikleri görülmüştür.

Çift kahramanlı aşk mesnevileri üzerinde yürütülen bu çalışmada rol ve işlevleri açısından tasnif edilerek ortaya konulan 11 çirkin tipi İslami estetik terminolojisindeki “kubh” kavramına uygun olarak aynı zamanda kötü/olumsuz karakterler olarak tasvir edilmişlerdir. Ancak bazı mesnevilerde çirkin olarak tasvir edilseler de iyi kahramanlara yardım eden olmaya ve onlara yol göstermeye çalışan tipler de bulunur. Bu tasvirlerde çirkin yanında “korkunç, iğrenç, komik” estetik değerler de ortaya çıkmaktadır. *Yusuf u Züleyha*’larda güzelliğin iyiliğe; çirkinliğin ise kötülüğe bağlı olduğu yönündeki estetik anlayış açıkça görülmektedir. Mesnevi kurgularında bazen antagonist bazen de antagonist karaktere yardımcı rolüyle yer alan çirkin tiplerin çirkin olma sebepleri güzelle/iyiyle çeşitli açılarda çatışmalarından kaynaklanmaktadır. Çatışma iyi/güzel kahramanın cesaret, sadakat ve liyakat gibi olumlu özelliklerini pekiştirir. İnsana dair olumsuz haslelerin kendisinde barındıran çirkin bir tipin yenilmesi okura başarıma hissi vererek sanat eserinden beklenen katharsisi/arınma yaşatır. Celîlî, Celâlzâde Salih, Firâkî, Hamdullah Hamdî, Yahyâ Bey, Şeyh Galib, Sâlim ve Ref’î’nin özgün ifadelerle ortaya koydukları çirkin tipler yarattıkları görülmektedir. Bazı mesnevilerde şairlerin çirkin kahramanı tasvir ederken kendilerini tutumları açıkça sövgülü ifadeler kullanmaları da çirkin tiplerin katharsis/arınma yaşatma işleviyle açıklanabilir.

Bu çalışmanın klasik Türk edebiyatı metinlerinin tamamını kapsayan büyük bir tip katalogunun başlatılması niteliğinde olup yeni çalışmalara kapı aralaması ve “büyük veri”ye katkı sağlaması beklenmektedir.

Kaynakça

- AARNE, Ante ve Stith Thompson (1964), *The types of the folktale*. Indiana University.
- AKALIN, Mehmet (1975). *Ahmedî Cemşîd ü Hurşîd İnceleme-Metin*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- AKKUŞ, Metin (2007), “Klasik Edebiyatta Tipler” Talât Sait Halman vd. (Ed.), *Türk Edebiyatı Tarihi 2*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s.395-404.
- ALTUNMERAL, Mehmet (2011), *Abdî'nin Gül ü Nevruz'u (İnceleme-Metin)*, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ARMUTLU, Sadık (2020), *Lâmi'î Çelebi Şem' ü Pervâne*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ARSLAN, Mustafa (2013), *Mîrî Mihr ü Müşterî [İnceleme-Karşılaştırma-Metin]*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- AY, Halil (2015), *Şerîf'in Kıssa-i Yûsuf Mesnevîsi*, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- AYAN, Elif (2010), *Sâlim Efendi'nin Husrev ü Şîrîn Mesnevîsi ve Türk Edebiyatında Husrev ü Şîrîn Mesnevîleri*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Edebiyatı Bölümü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- AYAN, Gönül (1998), *Lâmi'î Vâmık u Azrâ -İnceleme-Metin-*. Ankara: AKM Başkanlığı Yayınları.
- AYAN, Hüseyin (1979), *Hurşîd-nâme (Hurşîd ü Ferahşâd) İnceleme-Metin-Sözlük-Konu Dizini*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- AYDEMİR, Yaşar (2009). *Vücutî Hayâl u Yâr*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- AYDIN, Abdullah (2018), *Divan Şiirinde Rakip Portresi*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ÂZERÎ İBRAHİM ÇELEBÎ (2019), *Husrev ü Şîrîn*. haz. Ülkü Çetinkaya Karakoyun. Ankara: TDK Yayınları.
- BABA, Mustafa Okan (1986), *Mîhr ü Müşterî*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- BAYAK, Cemal (2019), *Sevda'î Leylâ ile Mecnûn (Kıssa-i Leylâ Birle Mecnûn)*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- BAYRAM, Asuman (2017), *Firakî Husrev u Şîrîn*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- BİRİCİ, Sevim (1996), *Bursalı Rahmî Şâh u Gedâ (Metin-İnceleme)*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi.
- BİRİCİ, Sevim (2004), *Türk Edebiyatında Şâh u Dervîş (Şâh u Gedâ)'ler ve Hilâl-i Çağatâyî'den Yapılan Şâh u Dervîş Çevirileri İncelenmesi*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- BÜYÜKER, Nilgün (2011), *Kâfzâde Fâ'izî Leylî vü Mecnûn (Tenkitli Metin-İnceleme)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türk Dil ve Edebiyatı Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- CEBRÎ (2018), *Mîhr ü Mâh (İnceleme-Metin)*, haz. Gülçin Tanrıbuyurdu, İstanbul: Kriter Yayınevi.

- ÇAPANOĞLU, Gökçenur (2014), *Ümmî İsâ Mihr ü Vefâ (Dil İncelemesi-Metin-Gramatikal Dizin)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (1979), *Yahyâ Bey Yûsuf ve Zelîhâ Tenkidli Basım*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ÇELİK, Mehmet Furkan (2019), *Klasik Türk Şiirinde Tipler*, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- ÇOLAK, Ahmet (2022), *15. Yüzyıl Şairlerinden Şemsî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevisi (İnceleme-Metin)*, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- DELİCE, H. İbrahim (1995), *Niğdeli Muhibbî Gül ü Nevruz (İnceleme-Metin-Dizin)*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- DEMİR, Recep (2006), *Hatâyî-i Tebrizî ve Molla Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîleri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme (İnceleme-Metin)*, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- DEMİRCİ, Ümit Özgür ve Şenol Korkmaz (2008), *Şeyyâd Hamza Yûsuf u Zelîhâ*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- DEMİREL, Mustafa (2004), *Kemâl Paşa-zâde (Şemse'd-Din Ahmed Bin Süleymân) Yûsuf u Zelîhâ*. Şinasi Tekin, Gönül Alpay T. (Ed.). Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- DİLÇİN, Cem (1991), *Mes'ûd bin Ahmed Süheyl ü Nev-bahâr (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Ankara: AKM Yayınları.
- DİNDAR, Muharrem (1999), *Bihîştî Ramazan Efendi Cemşâh u Alemşâh (Edisyon Kritik)*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- DOĞAN, Ahmet (2014), *Bağdatlı Zihnî Yûsuf u Züleyhâ*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- DOĞAN, Enfel ve Feryal Korkmaz (tarihsiz), *Rûmî'nin Şîrîn ü Şîrûye'si (Şîrîn ü Pervîz) (metin-sözlük-dizin)*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- DOĞAN, Ramadan (2005), *Ahmedî-i Âmidî'nin Yûsuf u Züleyhâsı (Metin ve İnceleme)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türk Dil ve Edebiyatı Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- DUMAN, Mustafa (2020), *Türk Halk Anlatmalarında Olumsuz Tipler*, Ankara: Karakum Yayınevi.
- EBERHART Wolfram ve Pertev Naili Boratav (1953), *Typen Türkischer Volksmarchen*. Wiesbaden.
- ECE, Selami (1996), *Tahkiye Açısından Hâşimî'nin Mihr ü Vefa Mesnevisi (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ECE, Selami (2002), *Manisalı Camî'nin Vamuk u Azra Mesnevisi (İnceleme-Metin-Sadeleştirme)* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- EDİRNELİ ŞÂHİDÎ. (2014). *Leylâ vü Mecnûn (Gülşen-i Uşşâk) Mesnevisi*. haz. Nazire Erbay. Edirne: Edirne Valiliği Kültür Varlıkları ve Turizm İl Müdürlüğü Yayınları.
- ERDOĞAN TAŞ, Mehtap (2018), *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (2018), *Dede Korkut Kitabı 1-2*. Ankara: TDK Yayınları.

- ERZURUMLU DARÎR. (1994). *Kıssa-i Yûsuf (Yûsuf u Züleyhâ) İnceleme-Metin-Dizin*, Ankara: TDK Yayınları.
- ESİR, Hasan Ali (1998), *Lâmî'î Çelebi Ferhâd ile Şîrîn (İnceleme-Metin-İndeks)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora tezi.
- GÖKCAN, Melike (2015). *Ziyai Yusuf (Yusuf Can) Yusuf ile Züleyha Mesnevisi*, İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.
- GÜNEŞ, Özlem (2010), *Fahrî'nin Husrev ü Şîrîn'i (Metin Ve Tahlil), Nizâmî ve Şeyhî'nin Eserleriyle Karşılaştırılması*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- HAMDÎ. (1991). *Yusuf u Züleyhâ*. haz. Naci Okur. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İLİCA, İnciser (1961), *Gülşen-i 'Uşşâk (Hümâ vü Hümâyûn) Cemâlî*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi.
- İÇLİ, Ahmet (2009), *Mihr ü Mâh Gelibolulu Mustafa Âlî İnceleme-Metin*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- İNCE, Adnan (2000), *Cem Sultan Cemşîd ü Hurşîd*, Ankara: TDK Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet (2005), *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KAZAN NAS, Şevkiye (2017a), *Celîlî'nin Husrev ü Şîrîn Mesnevisi (İnceleme-Metin)*, Konya: Palet Yayınları.
- KAZAN NAS, Şevkiye (2017b), *Celîlî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi (İnceleme-Metin)*, Konya: Palet Yayınları.
- KIZILTAŞ, Maşallah (2018), *Tutmacı'nın Gül ü Hüsrev Mesnevisi (Tenkitli Metin-Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)*, Bitlis: Bitlis Eren Üniversitesi/Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- KÖKSAL, Mehmet Fatih (2003), *Yenipazarlı Vâlî Hüsn ü Dil İnceleme-Tenkitli Metin*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- KÖKTEKİN, Kazım (1994), *Süle Fakih'in Yusuf ve Zelihası (İnceleme-Metin-Dizin)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- KÖKTEKİN, Kazım (2007), *Yûsuf-ı Meddâh Varka ve Gülşah*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KÜTÜK, Rıfat (1995). *Celâl-zâde Sâlih Çelebi Leylâ vü Mecnûn (Tenkidli Metin-İnceleme)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- KÜTÜK, Rıfat (2002), *Lârendeli Hamdî'nin Leylâ ile Mecnûn Mesnevîsi (İnceleme/Metin ve Diğer Leylâ ile Mecnûn Mesnevîleri Mukayesesi)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- LEVEND, Ağâh Sırrı (2016), "Edebiyatımızda Düünden Bugüne", Hakan Yaşar vd. (haz.). *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Ankara: TTK Yayınları, s. IX-XI.
- OFLU BİLAL EFENDİ (2010), *Kıssa-i Yûsuf u Zelîhâ*, haz. Muhammet Kuzubaş. İstanbul: Karadeniz Dergisi Yayınları.
- ÖZARSLAN, Metin (2006), *Ferhat ile Şirin Mukayeseli Bir Araştırma*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- ÖZCAN, Nurgül (2007), *Şâhî'nin Ferhâdnâme'si (İnceleme-Metin)*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- ÖZDEMİR, Mehmet (2019), *Aşk ve Kahramanlık Konulu Türk Halk Hikâyelerinde Düşman Tipi*. İstanbul: Arı Sanat Yayınları.
- ÖZTEKİN, Nezahat (2002), *Fazlî, Gül ü Bülbül*, İzmir: Akademik Kitabevi.

- ÖZTÜRK, Murat (2009), *Lami'î Çelebi'nin Veyse vü Ramin Mesnevisi (İnceleme-Metin-Sadeleştirme)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- POLAT, Arzu (2017), *Behiştî Sinan'ın (H.917/M.1511-1512) Mihr ü Müşteri Adlı Mesnevisi (İnceleme-Metin)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- REFİ. (2003). *Cân u Cânân (İnceleme-Metin)*. haz. Kaplan Üstüner. Ankara: MEB.
- ROSENKRANZ, Karl (2018), *Çirkinin estetiği*. çev. Mustafa Özdemir. İstanbul: Muhayyel Yayıncılık.
- SAĞLAM, Hacer (2021). *Motif Yapısı İtibariyle Leylâ ve Mecnûn Mesnevîleri Üzerinde Bir İnceleme*, Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla (1995), *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Râkib'e Dair*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla (1996), *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Sûfi Yahut Zâhid Hakkında*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla (2015), "Manzum Metinler Işığında Bir Kalender Dervişinin Profili", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10/8, s. 141-220.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla (2016), "Âşık", *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, I, s. 372-379.
- ŞEYH GALİB (1975), *Hüsn ü Aşk*. haz. Orhan Okay, Hüseyin Ayan, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TANÇ, Nilüfer ve Süleyman Yiğit (2021) "Zevkler ve renkler tartışılır mı? Klasik Türk edebiyatında çirkinin estetiği -Nâsîrî Sürûrî (Hevâyî) örneği-" *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi 4. Uluslararası Felsefe, Eğitim, Sanat ve Bilim Toplantısı Sempozyumu*, 14-18 Nisan 2021 Sempozyum Bildirileri, s. 445-454.
- TAŞKIN, Gülşah (2015), *Kalkandelenli Mu'îdî Gül ü Nevruz İnceleme-Metin-Tıpkıbasım*, İstanbul: Simurg Yayınları.
- TAVUKÇU, Orhan Kemal (2020), *Ahmed Rıdvan Hüsrev ü Şîrîn*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- TEKİN, Gönül Alpay (1991), *Şem' ü Pervâne Feyzî Çelebi (XVII. Yüzyılda Hece Vezniyle Yazılmış Bir Mesnevi)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- THOMPSON, Stith (1955-1958), *Motif-Index of Folk-Literature: A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exemplars, Fables, Jest-Books, and Local Legends*. 6 vols. Indiana University Press (Published on the Internet, 2016).
- TİKEN, Kâmil (1986), *Mihr ü Müşteri (Hassan)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1963), *Şeyhî'nin Husrev ü Şîrîn'i -İnceleme-Metin-*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- TURHAN, Vedat Nuri (1995), *Zarîfî ve Mihr ü Mâh Mesnevisinin Tenkidli Metni ile İncelemesi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ULUDAĞ, Erdoğan (2013), *Lâmî'î Çelebi Salâmân ve Absâl (İnceleme-Nesre Çeviri-Karşılaştırmalı Metin)*, İstanbul: Büyükdere Yayıncılık.
- ULUHAN, Çoban Hıdır (2007), *Kerküklü Şair Nevruzî Yusuf ile Züleyha 1-2*. Ankara: TDK Yayınları.
- ÜST, Sibel (2007), "Nahîfî'nin Yûsuf u Zelîhâ Mesnevisi", *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 2/4, s. 823-957.

- YILDIZ, Ayşe (2017). *Çâkerî Yûsuf u Züleyhâ*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- YILMAZ, Mehmet (2013), *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- YİĞİT, Süleyman (2023), *Klâsik Türk Edebiyatında Çirkinin Estetiği*, Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- YOLDAŞ, Kâzım (1993), *Taşlıcalı Yahyâ Bey Şâh u Gedâ (İnceleme-Metin)*, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- YÜKSEL, Sedit (1965), *Mehmed Işk-nâme (inceleme-metin)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Ek 1:

Tablo 1: Taranan Eserlere Göre Çirkin Tiplerin Özellikleri

Eserin Yazarı ve Adı	Anlatıdaki Rolü	Anlatıdaki İşlevi	Karakter	Dış Görünüm	Anlatıdaki Sonu
1. Cadı					
Niğdeli Muhibbî <i>Gül ü Nevruz</i> (b.2634-2647)	Cadı	Ferhar'a doğru giden Nevruz'a âşık olur	şütr-kîne	zişt-rû Zerd-dîde	
			tünd-ñû	Şanasın ħarzehre durur kâmeti çıkar zehri dehânından katı Söylese ol-dem olur âteş- feşân	
			Fitne enbânı-tek olmuş tolı şerr	Eñsesinden görünür aķ'as gibi uyuz olmuş ħarı kerkes gibi	
			Mâr gibi sözleri cânı 'azûz	Yüzine baķan kişi örke düşer Kırpüğinden gözleri olmuş ba'îd/ İki ayru ara yerde nâ-bedîd	
			Niçe cânı cinn ü insânı 'azûz	Enfi pehnâ rûyına olmuş mümâs Dişleri zırnıĥdan geymiş libâs	
				ĖabĖabı pîçide olmuş şalınur Esved-i yaĥmûma beñzer tal'atı	
				Mâr ĥomuş şaĥşa dönmiş şûreti Tal'atı çar-deh ü gözleri kebûd	
				Dîdesinden rîm aķar mânend-i rûd Ruĥlarında beñleri ĥar- bestedür Zişt-rûyından güneş dem- bestedür	
			üstazıydı şeytânın	Küpüne bindi gider	
			MeşĖul olcaķ ol bir sihre bârî Mât olırdı Bâbilün câzûları	Çeşitli kılıklara girebilir	
			la'în beñzeridi şeytâna		
Ümmî İsâ <i>Mihr ü Vefâ</i> (b.194-198, 210-211, 477, 482-483)	Cadı	MaĖrib şaĥı Mihr'e âşık olur ve onu bulup getirmesi için cadıyı görevlendirir			
Hâşimî <i>Mihr ü Vefâ</i> (b.4259-4268, 4274, 4277-4278, 4291 /b.3152-3167)	Cadı/Sehhare	Mihr ve Vefâ'nın düşmanı	Sözinün telĥi zehr eyler gülâcı	Yüzi turşı şatar aķvâli acı	Sehhare, Şah tarafından öldürülür.
			Köpek nefsiyle eyler ĥûkveş ceng	Bükülmüş yay gibi kâmet-i ceng	
			Ėatı gönli şanasın seng- i ĥâre	AĞarmış saçı	
			Yüzinde nûrı yok şeytâna beñzer	yüzi ĥara	
			Mülevveş neķbet-i hem kûr u hem ker	Müşâbih ağzının bârı caĥîme	
			La'îne kâfire şeytân ile cüft EĖer imân metâ'ın siĥr ile müft	Şovuk yüzi ĥarınun ĥara beñzer	
			Dilinden şerden artuķ gelmemiş ĥayr	Deĥânı Ėâra (benzer)	

			Görenler dirdi şeytândur degül gayr		
			mürdâr u bed-ñû	dil mârâ beñzer	
				İdüp kaççı yılanı	
				turuş-rû	
				nâ-pâk cādû	
Şeyh Galib Hüsni ü Aşk (b.1381-1400)	Cadı	Hüsni'e ulaşmak için yola koyulan Aşk'ın karşılaştığı engellerden biri		Cādû-yı mahûf-ı dîv-sîmâ	
				Başı Karadağdan nümû- dâr	
				Ağzı, dişi, köhne gûr-ı güffâr	
				Burnu, Moda burnunun ovası	
				Sırtlan yatağı keler yuvası	
				Sarkmış leb-i zîrî tâ bezânû	
				Mânende-i nâv-ı fil-i bed- bû	
				Kaplumbağa iki çeşm-i bed-reng	
				Kirpikleri hemçü pâ-yı harçeng	
				İki meme, şekli iki hınzîr	
				Kaş yapmış iki kara çiyânı	
				Saç yapmış iki küme yılanı	
				Tarla koğuğu iki kulâğı	
				Kirpi yuvası, sıçan yatağı	
				Ağzından akar kerîh sular	
				Kârîz gibi kötü kokular	
				Burnunda çiyân u mûş u akreb	
				Ağzında zehirli hayye vü dab	
				Evlâdı doğûrdı bir yanından	
				Yuttuğu çocukların kanından	
Ref'i Cân u Cânân (b.1304-1326)	Cadı	Yollarını kaybeden Cehd ve Cân'ın karşısına çıkar ve Cân'ı yolundan çevirmeye çalışır	Bir fitne ki iki desti kanda	Aldıkça nefes o gül-girdâr Olurdu buñârı ebr-i ñûnbâr	
			Zâl-i felegîñ çü ñâ'heridir	Ağzından anıñ çıkar 'alevler	
			İblîşin o kaçbe yâveridir	Fir'avn depesi mişâli başı	
				Meşhûr o kanlu köpri kaşı	
				Düzâlî deresi dehânî güyâ	
				Meymûn ovası o nañs- sîmâ	
			Dehriñ o 'acûz-ı ham- süvârî Hem sâhireniñ de nâ- bekârî	Fîl gûşî gibi anıñ kulağı	
				Bâzûları hem çenâr budağı	
			Dellâle anıñ yanında ebleh	Kanlı kuyıveş gözi çukur hem	
				Müjgânları kızma lîk pür- sem	
			Muhtâlâ idi o deñlü esfeh	Yalçın kaya şanki burnı mergûm İtmiş anı lâne kaçğa vü bûm	
				Pistânı ayı tulumâsâ	
				Dendânı toñuz dişine hem-tâ	
				Her müy-ı teni çü mâr-ı pîçân	
				Şacı da kalınca ziftli urğan	

				Koltuğu içinde gürg ile hük	
				Ağzında tolı yılan ile gük	
				Ser-tâbe-kâdem kerih ü aḥbes	
				Kârîz gibi şalyası mülevves	
2. Eşkıya ve Yağmacı					
Tutmacı <i>Gül ü Hüsv</i> (b.2380-2383, 2394)	Zengî kavmi	Gül'e ulaşmak için yola çıkan Hüsv'i yakalayıp esir ederler	zengî merdüm-ḥ'âr	Kad u bālâsı beñzerdi cınâra Yüzi üstinde burnı bir ḥıyâra Elinde ol seg-i murdar-ı ḥünî Demürden tutmuş idi bir sütünü Çü zengîden görür şeh tîre rengi Cihân olur gözine çeşm-i zengî bir zîşt zengî Tutup elinde bir diri pelengi	
Yûsuf-ı Meddâh <i>Varka ve Gülşah</i> (b.75-77)	Benî Amr-ı Pelîd ve kabilesi	Varka ve Gülşah'ın düşününce Gülşah'ı kaçırmak için gelirler	bî-dînidi kibr la'îñ küfr-i şedîd		
Mes'ûd bin Ahmed <i>Süheyl ü Nev-bahâr</i> (b.2365-2371, 2375)	Sa'lûk	Dağlarda yaşar, kötülük yapmak için şehre iner,	Kimi bulsa şoyar idi şoykasın Ya öldürüp alır idi koykası Şavaş olıcaḡ şanki Mirrîḡ idi Yirin saḡlamaḡda Demür-mîḡ idi Kâtı yay çeküp ıraḡ atardı olḡ Âdem kanı katında bir çöpçe yolḡ	Yüzi kara vü şarp	Başı kesilerek öldürülür.
Cemâlî <i>Gülşen-i Uşşak/Hümâ vü Hümâyûn</i> (Ilıca, 1961: s.90)	Semendün		ḥunḡar zengi Cihânda ḥun-ı merd idi murâdı Ögerdi gece gündüz kârbânı	Nice zengi aña olmuşdı maḡkûm Ki küllü zîşt idi murdar u meyšûn	
Kalkandelenli Mu'îdî <i>Gül ü Nevrûz</i> (b.823-831)	Yeldâ	Gül ve Nevrûz'u yakalayıp Çin Hakanı'na hediye eder	bir siyeh-dil ḥün-ḥ'âr Kan dökici mişâl-i Mirrîḡ 'Ayyâre vü şeb-rev-idi ḡâyet Ne dîn bilür-idi ne diyânet kabîḡ	zengî-i şeb Gözler yalabır ocaḡa beñzer Kuvvetde yegâne vü dil-âver Varurdu yüz âdeme ber-âber Yeldâ gibi key dırâz u bālâ zîşt zengî	
Abdî <i>Gül ü Nevrûz</i> (b.1421-1426)	Yeldâ	Gül ve Nevrûz kaçarken onları takip edip yakalar	merd-i ḥün-ḥ'ârdı o murdâr Şu yirine içerdî kan o mel'ûn	bir zengî-yi zift Libâsı gibi yeldâ atı tonı Cehennem-vesḡ gözi	
Hâşimî <i>Mîhr ü Vefâ</i> (b.4396-4413, 4419)	Zengî/Helhelân	Mîhr'e âşık olur ve onu elde etmek ister	ejdehâ-ḡüy evrânı-nihâd ü ḡük-tıynet seg-perest ü ḡül-sîret	pîl-ḡuş Yâ eşkâlini görse bebr-i ḡarrân Ola dilden ḡırivân u ḡurûşân Kuḡturur yüzlerin gördükde ḡürgân	Eserin sonunda Mîhr tarafından affedilir.

				Belâda kavm-i Rey ü halk-ı Gürgân	
			Görürse yüzlerini div-i şahrâ Olub korhuyla Mecnûn tuta şahrâ	Başı beñzerdi şan isli kabağa	
			Muhaşşal ol melâ'in-i zemâna Hıyel ehli şeyâfin-i cihâna	Dehâmı beñzemiş şınmış canağa	
			Muhaşşal ol re'is-i cünd-i şeytân	Boyn şan yıldırım urmuş çinâre	
				Bezirhâne sütünü anda bâzû	
				Tutakları şanasın kefli mâzû	
				Dili mâr u sözi şan zehr ağı	
Cebrî Mihr ü Mâh (b.1708-1710)	Husûf ile Kûsûf	Ay yüzlü güzelleri avlarlar, Mihr'i esir tutarlar		Kara suratlu Dîv-i zişt-zebân	
Lâmi'î Vâmuk u Azrâ (b.3715-3722)	Helhelân	Azrâ'yı kaçırın zengî kavminin şahı, aynı zamanda Azrâ'yı elde etmeye de çalışır	Luţf u mihr ü dîn ü îmândan berî Sîret-i murdârı gibi cümle ten Dîv-i hûnh'âr Câna hañcer-vâr idi her bir sözi	Tal'atı şâm-ı melâmetden nişân Kâmeti rûz-ı kıyâmetden beyân Hüfre-i kaşrân idi iki beğal Her birisi çâh-ı düzağdan bedel Çerm-i gâv idi leb-i zîrini şan Kâse-i haccâm idi iki gözi Burnunuñ yili sümüm-ı kahr idi Çehresinden her dem ağan zehr idi Ûrker idi şüretinden ins ü cân	Eserde önce Mizban tarafından hapse atılır, sonra Hümâ'nın babası olduğu için bağışlanır (b.5301)
Lâmi'î Salâmân ve Absâl (b.1410-1413)	Zengî kavmi		Seg-nihâd Gulyabani tabiatlı ejder-hurûş	dîv-i merdüm-h'âr Burnu ejder ini ağız gâr hûk-dendân pîl-gûş Dîv-şüret Şahre-i cin yüzlerinden vehm alır Cân alıcı gözlerinden sehm alır	
Manisalı Câmi'î Muhabbet-nâme (b.4000-4002)	Zengî kavmi	Azra, Behmen, Dilpezîr ve Hakîm'i esir ederler	merd-i bî-din hun-hor hod-bin nahs Elinden kimse bulmazdı emanı	Yürütmez olmuşıdi kârbânı	
3. İnsan Dışı Yaratıklar					
Ahmedî Cemşîd ü Hurşîd (b.1560-1561, 1564)	Cemşîd'in yolundaki engellerden biridir	Cemşîd'in yoluna devam etmesini engellemek		Kılıcı fîl süñüğinden Değirmen taşı itmiş güz elinde Başında taşdan itmişdi miğfer Minâre kâmet	Cemşîd tarafından öldürülür.
Cem Sultan Cemşîd ü Hurşîd (b.1769-1772)	Cemşîd'in yolundaki engellerden biridir	Cemşîd'in yoluna devam etmesini engellemek		Eşek kulağına beñzer kulağı Öküz ayağına beñzer ayağı Başı beñzer pelenge	Cemşîd tarafından öldürülür.

				burnı pîle Teni başdan başa toñuz kıldur Anuñ biñ dīv âdem ħor kıldur	
Hassân <i>Mihr ü Müşteri</i> (b.3730-3738)	Mihr'in yolundaki engellerden biridir	Mihr'in yoluna devam etmesini engellemek		İki gözi-di iki taş-ı pür- hün Dehānı pür-yalındı çün dem-i tün Ucına çenginüñ zehr-âb virmiş Dişi tığine zehr-i nâb virmiş Dehānı irilikde mişl-i sühân	Mihr tarafından öldürülür.
Lâmi'î <i>Ferhâd ile Şîrîn</i> (b.2680-2685)	Ferhad'ın yolundaki engellerden biridir	Ferhad'ın yoluna devam etmesini engellemek		kerihü'ş-şekl peyker Yüzini şahre-i cin görse ürker yüzi şâm-ı melâmet boyı ruz-ı kıyâmet Başı ašlana beñzer kılları dönmiş fetile Gürâz u gâv çerminden çuqali Başında miğferi künbed mişâli Sütûn-mânend elinde deste-çûbı/Ucında bağlu gûyâ çarh topı	Ferhad tarafından öldürülür.
Lâmi'î <i>Vâmık u Azrâ</i> (b.4075-4084)	Vâmık ve beraberindeki kervana saldırırlar	Vâmık'a karşı kervandaki insanların merakı uyanır.	Hışm kibr kîn 	Biri zerd ü birinüñ levni siyâh Her dişi bir hañcer-i elmâsdur Dırnâğı cân kişti için dasdur Ağzı pür-kef üstür-i sermest-vâr Halka olmuş kuyruğı mânend-i mâr Câm-ı çeşmi bâde-i aşfarla pür Şüret ü şavtı mehîb ü sehm-nâk	Vâmık tarafından öldürülür.
Lâmi'î <i>Vâmık u Azrâ</i> (b.4729-4738)	Lâhicân ve Feri'yi kaçırmak	Vâmık'ın son aşamada kendini tam anlamıyla kanıtlamasını sağlamak	Bî-amân tünd-ĥüy kîne-cüy	Ra'd-vâr iderler idi na'ralar kaddi mânend-i menâr Gözleri küh üzre âteşdür yanar Nûr u fer yok yüzlerinden zehr akar Ellerinden her birinüñ gâv-ser Pîle beñzer kiminüñ hortûm-ı var Kiminüñ boynuzları câmûs-vâr Kimi ejder-şekl ĥûk-rüy Yüzleri şâm-ı melâmetden füzûn Kadleri rûz-ı kıyâmetden uzun Demlerinden kimi hevâ pür-dûd olur saçar ağzından lû'âb Çengel-i nâĥunları dâs-ı ecel Dişleridür tığ-ı elmâs-ı ecel	Vâmık tarafından <i>ism-i A'zamla</i> yok edilirler

Lâmi'î Veyse vü Râmin (b.3966-3976)	Veyse ve cariyelerine saldırır	Veyse'nin kendini kanıtlaması ve kararlılığını göstermesine yarar		bebr-i şafder pîl-mânend Seri künbed teni küh-i Demâvend İki çeşmi şan iki kâse-i hûn Dehân-ı pür-şerârı hufre-i tûn çarhves pür halka dînbâl Zebân sühân idi enyâb-ı neb-tîz Ser-â-ser nâhûmî çengâl-ı hûn-rîz	Veyse tarafından öldürülür.
Manisalı Câmi'î Muhabbet-nâme (b.4125-4128)	Vâmık ve içinde bulunduğu kervanın karşısına çıkar	Vâmık'ın gücünü ve kararlılığını kanıtlamasına yardım eder		beş yüz koyunu (yer) burrundan anuñ bed tütünler (çıkır) kamu a'zâsı pul pul	Vâmık tarafından öldürülür
4. Kötü Babanın Çocukları					
Tutmacı Gül ü Husrev (b.2407-2409)	Zengî şahının kızı	Zengîlerin eline esir düşen Hüsrev'i kurtarır	mutlağa dîv-i şakardı	Teni yumşahlığı dörpi bigiydi Kılı ser-tîzligi kirpi bigiydi bâdencân idi yüzinde burnu Şanasın jîveye tulumdı karnı	Haramilerin saldırısında ölür
Lâmi'î Veyse vü Râmin (b.4086-4091)	Vezirin kızı (Gülşeker)	Babası tarafından Râmin ile evlendirilmek istenir	-	Velî atasının ahvâl-i ziştî/ Ma'îb itmîşdi ol hûr-ı behîştî	
5. Pirezen ve Abdal					
Şeyhî Hüsrev ü Şirin (b.6525-6532)	Hüsrev'i kandırmak için süslenerek onun karşısına çıkarılır	Süslenip Hüsrev'in karşısına Şirin'miş gibi çıkarak onu komik duruma düşürmek	sözinden sür gitmiş	buruşmuş İki emcek boşalmış meşke benzer Tudaqları küf almış keşke benzer Yüzünden fer Ağaç yayı bigi arkası bağı Acı kavun bigi pür-zehr sağı Yüzünden biñleridür san kara mîh Dişi yirinde kalmış saru zırnîh Açuk kalmış gözi kirpük dökülmüş	
Ahmed-i Rıdvân Hüsrev ü Şirin (b.4157-4162)	Şirin'in ebesi	Süslenip Hüsrev'in karşısına Şirin'miş gibi çıkarak onu komik duruma düşürmek		Yüzi gözi eğilmiş hem buruşmuş Birbirine sarmaşmış kırışmış Bozulmuş agzı dendânı dökülmüş Bicikleri sogulmuş çün kuru hîk Teninde gerdeni san mûy-ı bârik Yüzünde bir burun kalmış sövelü Yiri agzı ten-i nâ-pâki kende Tutakları açuk agzı bulaşuk Eli tutmaz ayakları tolaşuk	
Larendeli Hamdî Leylâ ile Mecnûn (b.763-771)	Harabede yaşayan yaşlı abdal	Mecnun'un babasına ayva verir ve bunu yemesi halinde		Yüz urmuş hâke 'arz eyler Hağ'a hâl 'Acıbu's-şekl bir abdâldur ol	

		çocuğu olacağını söyler		Yüzine yir yir eylemiş yaşı yol	
Lâmi'î <i>Vâmuk u Azrâ</i> (b.2337, 2340-2346)	Yalnız yaşayan yaşlı kadın	Azrâ ve arkadaşlarına evini açar		Çenber itmiş kâmetini halka-veş Didesi olmuş remeden şîşe-dâr Rişte kılmışdı ğam u miñnet tenin	
Yahyâ Bey <i>Yusuf u Züleyha</i> (b.2284-2291)	Pazarda satılan Yusuf'a talip olan yaşlı kadın	Yusuf'a talip olanların arasında isminin yazılması gururunu yaşamak ister		'Aşâsına tayanup eyledi âh Karımış kurımış dönmüş kadîde 'Adem dâlı gibi kaddi hamîde Dehânında dişinüñ dürrî düşmüş Buruşmuş yüzi arturmuş enini Sütûn olmasa cismine 'aşâsı Yıkılurdu vücûdınun binâsı Gözini bağlamış hâb-ı memâtı Şorarsan yaşını heftâda yetmiş Zemâne kâmet-i yayın ham itmiş Eli ditrer şu 'â'-ı şems-mânend	
6. Rakip ve Düşman					
Fahrî <i>Hüsrev ü Şîrîn</i> (b.4288-4292)	Hüsrev ve Meryem'in oğlu	Hüsrev'i öldürüp Şîrîn'le evlenmek ister	hoş olmazdı anadan hiç göñli Eşek beyinlü İşi yindek yavuzluk sūriş ü şer	Katı yüzlü ezrak gözlü aşkar	-
Şeyhoğlu <i>Hurşid-nâme</i> (b.4000-4009)	Hıtây padişahı	Hurşid'i elde etmek ve Ferahşad'dan ayırmak	Degüldi Tanrı korkusundan âgâh Tatar idi özi Ne dîn bilürdi ne millet ne mezheb Özin yapmag için iller yıkardı Kana girmeg için hadden çıkardı Yıkardı nefsi hazzı-y-çün cihânı İşi zulm ü lecâc ü kibr ü kine Dilinden gelmemiş hak sözde bir harf Atar bir serçe-y-içün Ka'beye taş	Yidügi zehr-i mâr u içdügi kan	Hurşid tarafından öldürölür
Hassân Mihr ü Müşteri (b.537-543)	Vezirin oğlu	Mihr Müşteri'nin rakibi	bed-fi'l nemâm Vefâsuz devr-i gerdûn gibi gaddâr zulm u buhtân saht düşvâr Çü re'sü'l-kavl başda kasd-ı ebdân Çü 'aynü's-serv gözde âfet-i cân nabz-ı gammâz İzâ vü katlde ef'î vü 'akreb	Güçlüdür.	

			Hasedle hîlede san hûg u sa'leb		
Firâkî <i>Husrev ü Şîrîn</i> (b.2606-2609)	Hüsrev ve Meryem'in oğlu	Hüsrev'i öldürüp Şîrîn'le evlenmek ister	'Aklıdan fehmden bî-gâne Olurdu hem-dem-i evbaş her dem İderdi günde biñ kere ziyân ol	şîr-i jiyân ol	
Rûmî <i>Şîrîn ü Şîrûye</i> (b.329-339, 402)	Hüsrev ve Meryem'in oğlu	Hüsrev'i öldürüp Şîrîn'le evlenmek ister	tıfl-ı gaddâr hûn-hâr Sa'âdet-hâneler iderdi vîrân Beşerdi sûretâ sîrette ef'î Eser kılmaz-ıdı tiryâk-ı nef'î Gözetmezdi ananun hakk-ı şîrîn Atanun telh iderdi kand-ı şîrîn Unutsa san'atın şeytân-ıla dîv Bulara ol öğredürdi sihrle rîv Şer işün şeyhi şeytânun müridi	Bakardı özi gözi 'ayn-ı ester	
Celîlî <i>Husrev ü Şîrîn</i> (b.1883-1884)	Hüsrev ve Meryem'in oğlu	Hüsrev'i öldürüp Şîrîn'le evlenmek ister	kem-'aql ferzend fitnede rûbâh-ı eyyâm		
Behîştî Sinan <i>Mihr ü Müşteri</i> (b.758-770)	Hacib'in oğlu	Mihr'e refakat eder, Mihr ve Müşteri'nin arasını bozmaya çalışır	nemmâm Vefâsız çarh gaddâr bühtan-ı müfettin zulm-i hûn-h'âr Girân-câ[n] çün maraz nabz gâmmâz Şikeste nây-veş bed-gûy u nâ-sâz Huşûmet-pîşe iblis-'âdet Yalancı iftirâcı bî-sa'âdet Velâkin hîle ger fettân [u] mel'ün	Karanlıkda yüzinden reng olur düd Gözinde kirpigi mânend-i mismâr Teninde her regi bir cân-sitân mâr Yüzi tâbüti üstinde beñi mîl Sağalı nev-reh ağzı dışı zırnîl Teni lâğar başı çün küh hāmûn Kükreyen bir aslan gibidir.	Korkusundan afyon yutarak intihar eder
Bihiştî Ramazan Efendi <i>Cemşâh u Alemşâh</i> (b.1145-1149)	Çin ülkesinin padişahıdır	Cemşah ve Alemşah'ı ayırmak ister	Kâfir-i bed-fi'âl mel'ün Ehl-i İslâm'ı kılmış idi zebûn		
Sinoplu Beyânî <i>Şah u Derviş</i> (b.386-394)	Şah'ın rakibi	Şah ve Derviş'in ayırmak ister	Okumaduk kulu idi Allah'un Kâhrdan çeşmi sem döküp her-dem 	Kâse-i çeşmi idi kâse-i sem Kaşları kılın çün hançer-i tîz Kırpügi nişter idi zehr-âmîz Gazabından san ağlar idi gözi Hande yüzini görmemişti yüzi Ser-i ejder misâliydi müştî	

				Şekl-i kejdüm gibi idi engüştü	
Fazlî <i>Gül ü Bülbül</i> (b.1506-1510)	Gül'ün dikenî	Gül ve bülbülü ayırmak ister	Bir harîf idi tîz-tab' u hasûd Kîne-cüd-ı fesâd-kâr u 'anûd Gamze-i cân-sitan gibi hûn-rîz Tîr-i müjgân-ı yâr-veş ser-tîz	Pür idi cümle 'uzvı hançer-i sîh	
Vücûdî <i>Hayâl ü Yâr</i> (b.1666-1672)	Rakip	Hayal ve Yar'ı ayırmak	rakîb-i denî Bir belâ-yı siyah u nekbet idi Sözi ağzında zehr-i kâtil idi Gönül incitmek idi dâ'im işi Şeytanatlar idüp o mûzi-i nâs	bed-şekl bed-kıyâfet Gözi sûrâh içinde san kecdüm	
Rahmî <i>Şâh u Gedâ</i> (b.585-589)	Rakip	Şah ve Geda'yı ayırmak ister	âdemi âzâr Dîv-i bed-sîret merdüm-h'âr Sözi bârid yüzi kış aışşam sözi kaddi gibi nâ-mevzûn	Zîşt-rûy Şekli yağ-pâre kaddi (...) nâ-mevzûn Çeşm-i hûn-bârı şanki şîşe-i zehr Şekli kejdüm gibiydi engüştü	
Yahyâ Bey <i>Şâh u Gedâ</i> (b.876-884)	Rakip	Şah ve Geda'yı ayırmak	ğurab-veş gâmmâz Fitne hile-sâz şu'bede-bâz Şâribü'l-hamr kara câhil idi Ma'siyet baħr-i anı boğmuş idi Fânî dünyâ gibi yalancı idi Hasta-i 'ışka kara şancı idi Hep nıfağ idi işi insâna Fitnenüfî başı şer işün beygi	siyeh-rû Anadan yüzi kara toğmuş idi Var idi sûretinde kara nişân Şûretâ beñzer idi şeytâna	
Gelibolulu Mustafa Âlî <i>Mîhr ü Mâh</i> (b.793-799)	Zerre	Mîhr'i elde etmek için Mah'ın rakibi konumundadır.	Harîf-i sûr-engîz Nice kez zâr ü hâksâr olmuş		Mîhr'den ayrı düşer ayrılır acısıyla yanar
Çorlulu Zarîfî <i>Mîhr ü Mâh</i> (b.413, 417, 432-433, 710)	Mah şehrinin hükümdarı Pervin	Mâh'ın düşmanıdır.	Bed-ahter Hîn Kâfir Bî-dîn Bed-hâh		Eserin sonunda yenilir ve kızı Mîhr'i Mâh'a vermeyi ve cizye ödemeyi kabul eder.
Yenipazarlı Vâlî <i>Hüsni ü Dil</i> (b.851-852, 890-893)	Segsâr ilinin şahı	Hüsni'e giden yolda Dil'e engeldir	Bir dîvdür şerîk-i şeytân bed-zebân bed-kîş Bed-ħaşlet bed-dil bed-endiş Bed-sîret bed-sirişt bed-ħüy İfrît-nijâd u dîv-sîret Bed-lehçe mişâl-i ehl-i düzah Pür-mekr ü pür-intikâm u pür-rîv	Bed-çihre siyeh-rûy Kendide-dehân u zîşt- tal'at	Eserin sonunda Himmet tarafından öldürülür (b.2859)
Yenipazarlı Vâlî <i>Hüsni ü Dil</i> (Tevbe)	Zerk Râhib'in oğlu		fitne-engîz / Pür-ħîle pür-fesâd		

			zâlim hûn-rîz Pür-fitne vü şâhir fûsûn-sâz Efsâne-serâ kâşif-i râz ‘Ayyâr-ı cihân mekr-eyyâm ‘Uşşâka belâ kulûba düşmen		
Yenipazarlı Vâfî <i>Hüsn ü Dil</i> (Gayr) (b.2322-2326)	Rakîb-i Dîv’in kızı		fitne-sâz-ı ‘âlem Gerdûn gibi bî-vefâ gaddâr ‘İfrit-nihâd dîv-sîret Mekkâre-i dehr ü bî-mürüvvet Bed-ḥaşlet bed-sirişt bed-hû	Peymâne-şîfat Kubḥ ile mişâl-i ehl-i düzaḥ	
Şâhî <i>Ferhâdnâme</i> (b.3302-3304)	Ayyâr	Ferhad’ı tuzağa düşürüp yakalaması için Hüsrev tarafından görevlendirilir	Zâl-i gerdûn-ı dún gibi gaddâr Fitne fenninde nitekim iblîs Dâimâ kârı hîle ve telbîs Hayr söz gelmemiş dehânından Şer yagar dâimâ zebânından		Ferhad götürürken yetişen Şâbur tarafından kafası parçalanarak öldürülür.
Lâmi’î <i>Vâmuk u Azrâ</i> (Erdeşir) (b.1555-1557)	Vâmuk’ın Azrâ’yı aramak için çıktığı yolculukta avlandığı ülkenin şahı	Vâmuk’ı yenmek	Zâlim hûn-ḥ’âr bebr-kîn bed-fi’âl Hîle-bâz mekr-sâz ‘Âlemüñ âşubî devrûñ âfeti	Pîl-zûr	Vâmuk’a karşı düşmanlık besleyip onu zehirletse de hikâyesinin sonunda, Dilpezir’in babası olması sebebiyle bağışlanmıştır.
Lâmi’î <i>Vâmuk u Azrâ</i> (Tûr) (b.1869-1872)	Erdeşir’in damadı	Vâmuk’ı yenmek	Ḳalbi ḳasî hûni-yi pür-kîndür ol Ḥaḳka ‘âsî tûnî-yi bî-dîndür ol		Tûr, ateşe atılarak öldürülür.
Manisalı Câmi’î <i>Muhabbet-nâme</i> (Arslan Şah) (b.1962-2011)	Rî ülkesinin sultanı Arslan Şah	Vâmuk’ı yenmek	Hileci İkiyüzlü Yalancı		Vâmuk’a yenilir, ondan affını diler
Manisalı Câmi’î <i>Muhabbet-nâme</i> (Tur) (b.2336-2339)	Tûr	Dilpezir’e kavuşmak ister ancak kavuşamaz, eserde Dilpezir gözüyle anlatılır	Bu gayretten yüregi oda yanmış Çalınmış zehre ağuya boyanmış Yirinden oklı toñuz gibi kopmuş Ḳomuş toğrı yolu eğriye şapmış	Ḳudurmuş it gibi gözi kızarmış Tutağı tepreşüb beñzi bozarmış	
Mîrî <i>Mîhr ü Müşteri</i> (b.500-505)	Hacib’in oğlu	Mîhr’in rakibi	Bî-vefâyidi ‘ayn-ı devr-i zamân Müftin-i ‘âlem idi çün bühtân Zulm-i zâlim mişâli âdem-ḥ’âr Kırlı ğammâz idi nabz gûyâ Ḥabb-i müftinidi o bedgirdâr Ḳatilidi çü ef’îvü ‘akreb Ḥûk-ḥû	Gözi ‘aynû’s-sevirveş âfet-i cân	

			hilekâr		
7. Sırrı Açığa Çıkaranlar					
Larendeli Hamdî <i>Leylâ ile Mecnûn</i> (b.1215-1224)	Yaşlı kadın	Leyla ile Mecnun arasındaki aşkı Leyla'nın anne ve babasına duyurur	qallâş	Yüzi qara	
			bed-rây	şaçları aq	
			'Acüz-ı dehre ol ğammâz-ı mühmel	'Aşası tîre beñzer	
				kâmeti yâ	
				Ĥabîşü'l-şekl	
				bed-simâ	
				Yüzi pür-şakq	
				teni pür-mû	
				giryân	
				Gören şanır anı dîv-i beyâbân	
				Ŧonatmış boynunuñ eñrâfını reg Çekilmiş güyyiâ zencîre bir seg	
				Yeñi içinde her bâzûsı kim	
Celîlî <i>Leylâ vü Mecnûn</i> (b.1372-1384)	Yaşlı kadın	Leyla'nın İbni Selâm'la evlendirildiğini Mecnun'a duyurur	Ağzında zebân-ı zehr-güftâr	Bâr-ı ğam u derd ü ğuşşadan ħam	
				Bir ğür-ı kühende şan ser-i mâr	
				Ol ĥâl-i siyâh ü çehre-i zîşt Ĥâkister-i küllĥan üzre engîşt	
			Boynunda ki sübhâ-i riyâ var	Qalmış iki gözleri çapaqda Zırnıĥ gibi yeşil çanaqda	
				Şankim ğörinür dehân-ı nâ-pâk Şeytân ayağında keşdür çâk	
				Şan gözlerini kebüd şişe Kim reşĥa-i neft ider hemîşe	
			Sahĥâre-i rûzgâra beñzer	Ol pây ki lâġar ü zebündür Dehlîz-i 'ademde şan sütündür	
				Dendâmı ki düşmüş ol dehenden	
Celâlzâde Salih Çelebi <i>Leylâ vü Mecnûn</i> (b.1451-1457)	Yaşlı kadın	Leyla'nın İbni Selâm'la evlendirildiğini Mecnun'a duyurur	Nice qarı ki çok bilür bir zâġ	Yüzi qare	
				başı âġ	
			Üstine niçe sâl naĥs aşmış	'Ömri peymânesi tolub taşmış	
			Fitnede vâkıfa qamû ĥâle	Yine dîv qarısı gibi sayrı	
			Güyyiâ dille yidi muĥtâle	Mâr-ı ef'î mişâli dipdiri	
			Ĥayr söz çıkmamış dehânından	Şekl-i naĥs	
			Zehr yaġardı şan zebânından	qıyâfeti rûsvâ	
				Başdan ayaġa qabqara sevdâ	
				Kirpi endâmı gibi bir süġri	

Eirneli Şahîdî <i>Leylâ vü Mecnûn</i> (b.2678-2679)	Yaşı ve acayip kadın	Leyla'nın ibni Selâm'la evlendiği haberini getirir	Sözinden zahm urdu hâr gibi Dilinden zehr saçdı mâr gibi	Siyeh-rû	
Sevdâî <i>Leylâ vü Mecnûn</i> (b.758-760)	Yaşlı kadın	Leyla'nın İbni Selâm'la evlendirildiğini Mecnun'a duyurur	Yüzün göreni başardı mâtem Ol zâra içürdi zehr-i mârı	Bilini zamâne bükmiş idi	
Kâfzâde Fâ'izî <i>Leylâ vü Mecnûn</i> (b.1131-1136)	Belirsiz kişiler	Leyla ve Mecnun arasındaki aşkı açığa çıkarırlar	Gammazlık özge ibtilâdur Olup kelimât-ı halk hammâl/ Kâlâ-yı fesâda ola dellâl		
8. Şeytan					
Hamdî <i>Yusuf u Züleyha</i> (1991: s.129)	İnsan kılığında Yusuf'un kardeşlerinin karşısına çıkıp onları kandırmak	Yusuf'un kardeşlerini kandırır ve bir hikâyeyi sonraki aşamasına geçirir	Bitmez îmân dilinde habbe kadar lisân-ı kizb ü dürûğ yok derûnunda zerre denli fûruğ Kemerî mekr ü tavk-ı avk-ı vefâ Hâli hîle makâmı fitne vü âl tarîki râh-ı dalâl Tavrı cevri Menzili duzah ü kemâlî dalâl Minberi şer nasihatı ızlâl	tâci kubbe kadar Taylasânî Kemerî Boynu üzre ridâ riyâ olmuş Eline âsılık asâ olmuş	
Yahyâ Bey <i>Yusuf u Züleyha</i> (b.791-795)	İnsan kılığında Yusuf'un kardeşlerinin karşısına çıkıp onları kandırmak	Yusuf'un kardeşlerini kandırır ve bir hikâyeyi sonraki aşamasına geçirir		Ağarmış cümleten rîş-i dırâzı Şu hâr gibi var idi bir hôtâzı Kara şemleyle dönmiş düdgâha Kara karga gibi batmış siyâha Şararmış çihresi mânend-i zirniş Başında tâc u tâcında ser-i miş Göğermiş iki çeşmi beñzi şolmuş Gözi göz boncuğunun 'aynı olmuş	
9. Vezir/Hâcib					
Şeyhoğlu <i>Hurşid-nâme</i> (b.4010-4017)	Boga Han'ın veziri (Turumtay)	Boğa Han'ın yardımcısı	bî-neng nâ-cins Hasîs bed-dil bed-fi'l ü murdâr Harîs mümsik düzd ü tama'-dâr	Yüzi islü kabag	Siyâvuş tarafından kale kapısına asılarak öldürülür.
Yûsuf-ı Meddâh <i>Varka ve Gülşah</i> (b.570-571)	Melik Anter'in veziri	Varka'nın dayısını esir eder, Varka'yı öldürmek ister	Mekr ü ahabâr u hîle ordusu Şerr ü fitne kılmak ol itün hûsı		
Mîrî <i>Mihr ü Müşteri</i> (b.497-498)	Şapur'un haciblerinden biri	Oğlu Behram'ın saraya girmesini sağlamak	Külehi gökte nahveti gâlib Egrilik huyı hîlkatî bed idi		-

Lâmi'î Veyse vü Râmin (b.4075-4085)	Han'ın başveziri ve Ramin'in hocası	Han'ın emirlerini uygulamak	Hod-rây Bî-rahm Dilin şeb gibi alup zulmet-i gam Gülmez idi yüzi bir dem Tünd ü tire Künd ü hîre Dem-i ihsânda dest-i cûdı baglu Ta'âmın bişürürdi hâr u hasdan Kılurdu cerr bişî cerrin megesden		Öldürülür.
Behiştî Mihr ü Müşterî (b.756-757)	Şâpur'un kötü kalpli, kurnaz hacibi	Oğlu Behram'ın Mihr'e refakat etmesine zemin hazırlamak	Cahil Kemâl ü ma'riftden dūr u nâdan	Şekilde âdem ü ma'nâda hayvân	
10. Yalancı					
Fahrî Hüsrev ü Şirin (b.3401-3403, 3409)	Ferhad'a yalan söyleyerek onu Şirin'den vazgeçirmek/ayırma k	Söylediği yalanla Ferhad'ın ölümüne sebep olur	Şüm sözlü tar sözlü kalb u kallâb kan saçıcı acı sözlü	TONUK ALINLU Bıyığı tolu od Ekşi yüzlü	
Şeyhî Hüsrev ü Şirin (b.4882-4885, 4889)	Ferhad'a yalan söyleyerek onu Şirin'den vazgeçirmek/ayırma k	Söylediği yalanla Ferhad'ın ölümüne sebep olur	Ki mekri andan öğrenürdi iblîs Katı gönlü kara şeytân karısı Eli tesbîhli vü başında meyzer Ve-likin gül bigi şerre reh-ber sözi acı şer sözlü	Kurumuş süñük üstinde derisi yüzi ekşi kerkes-leyin gök gözlü karı	
Ahmed-i Rıdvân Hüsrev ü Şirin (b.2561-2569)	Ferhad'a yalan söyleyerek onu Şirin'den vazgeçirmek/ayırma k	Söylediği yalanla Ferhad'ın ölümüne sebep olur	Ki çok eskitmişidi keş u müze mekrinden anuñ ürkerdi Hannâs telbîsidi tezvîr vesvâs Bügü itse yire taşlar yagardı	Kerîhidi be-gâyet zîşt-çehre Görenüñ korkudan ödi sıdardı Gözinüñ şîşesi pür-semmi-kâtil Başı tazlak saçı dökülmişidi Bili sarsak iki bükülmişidi Kolu dökmiş poha beñzerdi yüzi	
Azerî İbrahim Çelebi Hüsrev ü Şirin (b.1264-1280)	Ferhad'a yalan söyleyerek onu Şirin'den vazgeçirmek/ayırma k	Söylediği yalanla Ferhad'ın ölümüne sebep olur	Maḥlûṭ belâyıla peyâmı Her bâr işi dūrûğ-ı bî-had Şeytânlaruñ olmuş üstâdı Kim hayırdan olmuş idi ḥalî Ḳalbi de yüzi gibi kararmış Zâhirde ḡam ile pür-teb ü tâb Aḡar gözi yaşı şanki seyl-âb	Bir zîşt-liḡa vü köhne çün bûm Aḡzı gibi kec Gözler iki gözleri melâmet Bir mâr lisânı zehr ile pür Yâ bir ḡum derd-i ḡahr ile pür Dehlîz-i zâlâm-ı ḡam dehânı Yâ bûm-ı melâmet âşiyânı Gözler iki çeşm-i bî-nişânı Biri yiri biri âsmânı Ol ḡara yüzi anuñ şararmış Hem söyler ü dem-be-dem hem aḡlar	Husrev pişman olur ve cellada emredip kadını öldürtür (b.1330-1332).
Firâkî Husrev ü Şîrin (b.1815-1832)	Ferhad'a yalan söyleyerek onu Şirin'den	Söylediği yalanla Ferhad'ın	u'cûbe-yi dehr Özi aḡu aḡacından Özi aḡu aḡacından	Kurumuş karıymış yaklaşmış ölümü dönmiş üğüye	

Lâmi'î <i>Ferhâd u Şîrîn</i> (b.6669-6698)	Ferhad'a yalan söyleyerek onu Şîrîn'den vazgeçirmek/ayırma k	Söylediği yalanla Ferhad'ın ölümüne sebep olur	Füsûn u sihr ilinûğ zû-fünûnı	Yüzi pür-çîn Cihân-girdâr u zâl-i sâl-hôrde Teni şer işde zinde gönli mürde	
			Huyût-ı mekr ü dem nakş-ı cebini	Yüzinûğ çini nakş-ı hatt-ı telbîs	
			Düzüp destân ile sözler yaraşık İder keyvân-ı pîre mihri 'âşık	Dehânı gûr-ı kende	
			Bürûdet fennini 'arz itse dehre Sovukluk düşürür mihr ü sipehre	burnu tâbût	
			Cadı özelliklerine sahiptir (çömlek kaynatır, küpe biner, çeşitli büyüler yapar)	Gören bâdâm-ı çeşmin hücre içre Çürük kozdur döner dir hufre içre	
			Fal açar	Gözinûğ sürmesidür nîl-i mâtem Kınası ellerinûğ hûn-ı 'âlem	
Sâlim Efendi <i>Husrev ü Şîrîn</i> (b.3301, 3308-3319)	Ferhad'a yalan söyleyerek onu Şîrîn'den vazgeçirmek/ayırma k	Söylediği yalanla Ferhad'ın ölümüne sebep olur	Zulmet eşeri yüzünde	Zulmet eşeri yüzünde ma'lûm Elbetde gören olurdu mağmûm	-
			Baht-ı siyehi	Baht-ı siyehi gibi o kâkül Olmuşdu ser-i belâda pûskül	
			Reng-i şebi sihr ile o mekkâr Etmişdi gözünde kuhl-ı envâr	Yanmış iki taş-ı ebruvânı Mâr-ı siyehiñ yâh'ud mekânı	
			Karıydı hemîşe sihr-i efsûn	Bahtı gibi çehresi kararmış Kâkülleri kîneden ağarmış Hâl-i ruhu var ise bedîdâr Dîvâr-ı kühende eski mismâr Dendâni mişâl-i erre-i gam Seng olsa dağı keserdi ol dem Çâh-ı zekânında nisbeten heb Bir küşe olurdu çâh-ı Nahşeb Gayyâ kuyusu gibi dehânı Çeşmân-ı siyâhı lâne-i mûr Müjgânları anda tîr-i Tîmûr Pür-zahm idi hem açar koğardı	
11. Züleyha					
Erzurumlu Darîxr <i>Kıssa-i Yusuf</i> (b.1941-1944)	Mısır şahının eşi	Yusuf'u elde etmek için çeşitli yollara başvurur		firâkında cemâli kalmadı Ağlamağdan gözsüz oldu nâ-tüvân Servi qaddi kayğudan oldu kemân hüsni gitti	
Suli Fakih <i>Yusuf u Züleyha</i> (b.2851-2853, 2855-2857, 2986-2987, 2998-3007)	Mısır şahının eşi	Yusuf'u elde etmek için çeşitli yollara başvurur		Gözsüzidi Zelhâ bî-dermânıdı Bir eski çaput almış egnine Hüsni defterin felek dürmüşidi	

Şeyyad Hamza Yusuf u Zeliha	Mısır şahının eşi	Yusuf'u elde etmek için çeşitli yollara başvurur		Kilim geydi kuşak eyledi oti Görmez oldu aqlamakdan gözleri	
Hamdî Yusuf u Züleyha (1991: 376-377)	Mısır şahının eşi	Yusuf'u elde etmek için çeşitli yollara başvurur		Şeyb bastı kadem şebâb üzre Yağdı kâfûr müşk-i nâb üzre Sünbülü zâğ gûnu bûm oldu Semenin sîm ü rengi mûm oldu Hüsnü evrâkı pür-şiken oldu İlle kalmadı müşk büyü anun Oldu hüsnü bînâsı zîr ü zeber Câmi-i hüsnü ol dem oldu harâb Felek etti nihâl-i kaddini çeng Kalmadı çünkü yele verdi cemâl Başta ayakta efser ü halhâl	
Şemsî Yusuf u Züleyha (b.1873-1874)	Mısır şahının eşi	Yusuf'u elde etmek için çeşitli yollara başvurur		göz[i] hiç görmezdi yolın bir karı dutardı elin 'acûze	
Hatâyî Yusuf u Züleyha (b.790-791)	Mısır şahının eşi	Yusuf'u elde etmek için çeşitli yollara başvurur		karımuşdı kör idi hor idi Bir kilim geymiş	
Çâkerî Yusuf u Züleyha (b.3433-3442, 3455)	Mısır şahının eşi	Yusuf'u elde etmek için çeşitli yollara başvurur		Bükildi serv-ı kaddi bâr-ı şamdan Cüvânken anı çerh itdi pire-zen Çü kıldı gözlerinin nûrını güm Ne başda tâc u ne ayakda halhâl Olup dîbâ vü atlısadan tehîr düş Yüzinde kalmadı zer-beft burka'	
Yahyâ Yusuf u Zeliha (b.4361, 4364-4366, 4403-4404, 4502-4506, 4510-4513)	Mısır şahının eşi	Yusuf'u elde etmek için çeşitli yollara başvurur		Şadet gibi burışdı rûy-ı zîbâ Başında hâra döndi mûy-ı ra'nâ Ağardı kâküli döndi hilâle Şaçınun zulmeti hep nûra döndi Dönüp ak câmeye saçı karası Sefid oldu aña mâtem libâsı Şarardı sâza döndi beñzi anuñ Vücûdî kal'asın kılmâğa ifnâ Kamuşlar darbenler oldu gûyâ Hümâ-yı hüsnüni devrân uçurmuş Zâ'if itmiş seni devr-i zemâne	
Kemal Paşazâde Yusuf u Zeliha (b.7389-7396)	Mısır şahının eşi	Yusuf'u elde etmek için çeşitli yollara başvurur		Geçüp çağı bozuldı hüsnî bağ Hâzân-ıla bozuldı lâlezârı	

				Güli şoldı vü şavuldu bahârı Ham oldı serv kıddi bâr-ı gamdan Hilâle döndi inceldi elemden halka-veş kıddi bükildi Yitürmüşdi gözinüñ şeb-çerâğın	
Bağdatlı Zihni <i>Yusuf u Züleyha</i> (b.4041-4042, 4050, 4070-4071, 4073-4078)	Mısır şahının eşi	Yusuf'u elde etmek için çeşitli yollara başvurur		Mûya döndi ol ten-i zâr/Gül-i ter şahı oldı nahl-i kâfûr Kırağı yağdı sünbülzârı üzre Nihâl-i kâmetine 'ayb ârız Ten ü endamı dıtrerdı yürürken Bükülmendi rûhu künc-i hazende Kaşında nâzdan pür-çinki kaldı/Rûhu ayînesine aks saldı Büküldi şöyle kaddi bâr-ı gamdan Kaddi ham oldı	
Ahmedî-i Âmidî <i>Yusuf u Züleyha</i> (b.1689, 1691, 1694-1695)	Mısır şahının eşi	Yusuf'u elde etmek için çeşitli yollara başvurur		Eyledin kocalığı kakınç bana Bâr-ı aşkın tenimi kıldı koca Hep güzeller şâhıydı evvelüm/Bâr-ı aşkım âhiri bükdi belüm Âteş-i 'aşkun beni kût eyledi/Yandurup cismimi fertût eyledi Daldı bahr-i 'aşkına cân ü tenüm/Kalmadı revâne dermanum benüm	
Ziyai <i>Yusuf Yusuf ile Züleyha</i> (b.4179-4192)	Mısır şahının eşi	Yusuf'u elde etmek için çeşitli yollara başvurur		Gamunla pîr olup gitdi mecâlüm/Solup düşdi gül-i bag-ı cemâlüm Dedi çeşmün ne demden oldı bi-nûr/Eyitdi gün yüzünden olalı dūr Didid bâğ-ı ruhun gülzârı noldı/Eyitdi bâd-ı hicrân ile soldı Didi kanı o hüsn-i 'işve-engîz/Eyitdi hüsn bâzârı geçer tîz Didi noldı bahâr-ı nev-civânî/Eyitdi pîr kıldı gam hazânı Didi gitmiş lebün mihri nedendür/Eyitdi dehr-i bed mihr Ehrimen'dür Didi handende berk ururdu dendân/Eyitdi bî bekâdur berk-i handan Didi başun niçin böyle agardı/Eyitdi ebr-i gamdan berf yağdı Didi kaddün niçün bu resme hamdur/Eyitdi bâr-ı peştüm kûh-ı gamdur Didi kaşun niçün kej kıldı râyın/Eyitdi okın itdi yasdı yâyn	

				Didi rûyun ne meh mihr idi enver/Eyitdi mihr ü meh sen şâha çâker	
Kerküklü şair Nevruzî <i>Yusuf u Züleyha</i> (b.6903- 6907)	Mısır şahının eşi	Yusuf'u elde etmek için çeşitli yollara başvurur		Sana n'olmuş kanı ol hüsn ü cemâl/didi aldı anı hicrân-ı visâl Didi ham olmuş neden ol kametün/didi bükdi anı bâr-ı mihnetün Didi n'oldı nûrî ol şehlâ gözün/(...) didi hasretünle aglamak aldı anı	
Nahîfî <i>Yusuf u Züleyha</i> (Üst, 2007: s.913-914)	Mısır şahının eşi	Yusuf'u elde etmek için çeşitli yollara başvurur		Gözsüz olmuşam Bî-mecâlim Ne gençlik kaldı Geçdi ömrüm Kanı ol hüsn-i cemâl	
Şerif <i>Kıssa-i Yusuf</i> (b.1241)	Mısır şahının eşi	Yusuf'u elde etmek için çeşitli yollara başvurur		Olmuşıdı pîr Gözleri görmez kendüsi olmuş hakîr	
Bilal <i>Kıssa-i Yusuf</i> (b.759-760)	Mısır şahının eşi	Yusuf'u elde etmek için çeşitli yollara başvurur		Gözleri a'mâ İki kat oldu kaddi kâmeti İki cariye tutarlar anı durur inleyü	